

INEDITE

IOSIF BRUCĂR

CORRESPONDENȚĂ

**Către Th. L. Löwenstein
13 scrisori inedite**

Nota editoarei

Iosif Brucăr (1888–1960), născut în Bucovina, a fost filosof și istoric al filosofiei, preocupat de metafizică, teoria cunoașterii, istoriografie filosofică, logică și fenomenologie. S-a ocupat, cu predilecție, de Benedict Spinoza și filosofia acestuia. În 1930, la 250 de ani de la moartea lui Spinoza, Iosif Brucăr a publicat cea mai cunoscută lucrare a sa, *Filosofia lui Spinoza*¹. După cum mărturisea în Prefață, „lucrarea este rezultatul unei munci de câțiva ani, pornită din convingerea valorii deosebite a filosofiei lui Spinoza pentru cugetarea filosofică”.

Dincolo de pasiunea pentru Spinoza, Iosif Brucăr a fost, în 1938, Președinte al Institutului de Cultură ce funcționa pe lângă Templul Coral din București. De asemenea, între anii 1943–1945, Brucăr a condus Liceul Pedagogic Evreiesc din București. Și-a îndeplinit cu succes responsabilitățile și a reușit să-și pună amprenta personală.

În 1946, lui Iosif Brucăr i s-a refuzat o catedră universitară în capitală, iar mai apoi regimul comunist l-a ignorat cu totul. Aceste evenimente l-au demoralizat profund. Au urmat și altele, o parte din ele fiindu-i împărtășite corespondentului său, Theodor Lavi Löwenstein (1905–1983), profesor, scriitor, psiholog, cercetător, lider sionist, ziarist. Lavi a studiat psihologia la Universitatea București, unde a fost coleg de generație cu Mircea Eliade și a urmat inclusiv cursurile profesorului Nae Ionescu. În 1934 a obținut un doctorat în pedagogie. În 1957 a emigrat în Israel, unde a devenit cercetător la Institutul Yad Vashem și a desfășurat o activitate deosebită în ceea ce privește recuperarea istoriei trăite de comunitatea evreiască în România interbelică. Lavi a fost, de asemenea, un martor important în Procesul Eichmann.

Între 1972–1977, Theodor Lavi s-a ocupat de editarea revistei *Toladot*, dedicată studierii istoriei evreilor din România, devenită celebră după publicarea, chiar în primul său număr, a ceea ce este cunoscut sub numele de „Dosarul Mircea Eliade”. În 1973, Theodor Lavi a înființat „Centrul pentru studierea evreilor din România” în cadrul Universității Ebraice din Ierusalim, instituție care există și astăzi și care și-a adus, de-a lungul vremii, aportul la cunoașterea istoriei evreilor din România interbelică².

Scrisorile reproduse aici fac parte din Dosarul RM 349, aflat în custodia *The Central Archives for the History of the Jewish People* din Ierusalim și sunt publicate cu permisiunea Arhivei. Acestea nu au fost publicate niciodată, de unde și importanța lor documentară pentru cei interesați de istoria filosofiei românești și recuperarea personalităților evreiești care au avut contribuții remarcabile la cultura română.

¹ Iosif Brucăr, *Filosofia lui Spinoza*, București, Societatea Română de Filosofie, 1930. În 2017, Editura Seneca din București a publicat o ediție anastatică după exemplarul cu numărul 80 tipărit în anul 1930.

² Pentru mai multe detalii despre Theodor Lavi Löwenstein, vezi *Theodor Lavi în corespondență*, Mihaela Gligor și Miriam Caloianu (editori), Presa Universitară Clujeană, 2012, 500 p. <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1673.pdf>.

De foarte multe ori, detaliile intime completează cu măiestrie chestiunile filosofice admirabil prezentate și însoțite, de fiecare dată, de o bibliografie de ultimă oră, oferind, astfel, o perspectivă aparte asupra unei perioade grele din viața filosofului Iosif Brucăr. Fiecare scrisoare se încheie cu rândurile completate de Blanka Brucăr, soția filosofului, martor al scrierilor sale, ea însăși un „mic filosof”, după cum o numește Iosif Brucăr.

Toate scrisorile au fost redactate în limba română, bătute la mașină sau scrise de mână. Transcrierea și editarea lor s-a făcut cu respectarea normelor ortografice actuale. Am păstrat titlurile originale (în franceză, germană sau ebraică) pentru lucrările (volume, studii sau capitole în volume) citate de Iosif Brucăr. Acolo unde a fost absolută nevoie, am introdus scurte note explicative. Completările sau corecturile minore s-au făcut între paranteze drepte. Nu am încărcat textul cu explicații pentru persoanele, cărțile sau evenimentele bine cunoscute de cititorul avizat. Pentru uniformizare, titlurile cărților și revistelor menționate au fost redactate cu italic, iar cele ale articolelor, între ghilimele. Numele lui Theodor Lavi Löwenstein este scris în diferite feluri: Lavi, Löwenstein, Lowenștein, Löwenstein-Lavi, Loevenștein... Am redat fără modificări toate aceste scrieri.

Mulțumirile noastre se îndreaptă către personalul *The Central Archives for the History of the Jewish People* din Ierusalim și, în special, către doamna dr. Miriam Caloianu, care ne-a oferit detalii importante despre receptarea lui Iosif Brucăr în cadrul comunității evreiești și ne-a facilitat o mai bună înțelegere a contextului și istoriei personale a acestuia.

*Transcriere, editare, note și introducere de Mihaela Gligor
Cluj-Napoca, 21 septembrie 2017*

1.

București, 17 octombrie 1957

Dragul meu prieten Löwenstein,

Impresionat de caldă ta scrisoare, în care îmi vorbești despre atâtea lucruri scumpe: despre Spinoza al meu, despre lipsa de prejudecăți ortodoxe cu care este privit în Israel marele nostru gânditor, despre cei care-l studiază acolo cu sârg și admirație. Toate acestea au stârnit în sufletul meu o seamă de sentimente, care s-au soldat cu o infinită nostalgie. Regret că nici unul din studiile mele spinoziste nu este tradus, pentru ca aceia cărora ai avut bunătatea și larghețea de spirit de a le vorbi despre mine să mă poată citi și să mă cunoască într-o oarecare măsură, în contribuția pe care am adus-o la studiul și înțelegerea filosofiei lui Spinoza.

În decursul anilor am scris vreo 1300–1400 de pagini despre Spinoza. Întâi, teza mea de doctorat: *Filosofia lui Spinoza*³. Pe aceasta o cunoști. Dar încă din 1938 stă gata ediția a doua, care adaugă la capitolele deja publicate alte câteva în legătură cu filosofia religiei; de asemenea și o seamă de notări și precizări care au dat lucrării proporțiile unui volum de peste 300 de pagini. Am mai îndreptat și greșeala din prima ediție, greșeală pe care n-a relevat-o nimeni: este vorba de unele considerații pe care le-am făcut cu privire la panteismul și panenteismul lui Spinoza. Ideea de panenteism (formulată de Krause⁴) strică unei concepții strict moniste despre lume, după cum este aceea a lui Spinoza. Ea introduce necritic în sistemul său un dualism creaționist, pe care-l au în genere în vedere atât fanaticii

³ Iosif Brucăr își ia doctoratul în anul 1930, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, cu teza *Filosofia lui Spinoza*, avându-l coordonator pe prof. Constantin Rădulescu-Motru. Își publică teza în același an.

⁴ Este vorba despre filosoful german Karl Christian Friedrich Krause (1781–1832), ce a studiat Filosofia la Universitatea din Jena cu Friedrich W. Schelling și G. W. F. Hegel. Una dintre contribuțiile sale importante este ideea de panenteism (elaborată în 1828), ce alătură conceptele de monoteism și panteism. Panenteismul lui Krause menține distincția ontologică dintre divin și non-divin și semnificația ambelor.

evrei (după cum a fost și Israel Abrahams⁵, care nu-l enumeră și pe Spinoza între valorile permanente ale judaismului), cât și filosofii creștini (de felul lui Leibniz și chiar și cei de felul lui Schelling și Hegel, considerați în partea ontologică a filosofiei lor). Este de la sine înțeles că acum, după ce am îndreptat greșeala, să doresc ca ediția a doua a *Filosofiei lui Spinoza* să vadă lumina tiparului. După cum doresc ca să apară și lucrarea *Cosmodiceea*, pe care am terminat-o în 1954. Ea cuprinde patru capitole de filosofie spinozistă, care lămuresc și întregesc unele probleme din *Filosofia lui Spinoza* rămase nedezvoltate acolo și adaugă apoi numeroase noi considerații despre această filosofie. Iată titlul acestor capitole: 1. Recenzie în jurul materialismului și ateismului lui Spinoza; 2. Spinoza în gândirea lui Bergson și Brunschvicg⁶; 3. Goethe și Spinoza; 4. *Cosmodiceea* sau despre Nietzsche și Spinoza. În total vreo 450 pagini. Acum lucrez la terminarea *Ethicii repetita*: sunt la capitolul IV, iar capitolul V, care tratează despre eliberarea noastră adamică, întemeiată pe o cunoaștere moisitică, opusă cunoașterii socratice sau inteligibile și conceptuală a lumii, este deja elaborat în unul din paragrafele lui, după cum este de exemplu acela despre „slăbiciunile omului” și imposibilitatea sa de a restitui focul zeilor și de a se alătura – renunțând la inteligența științifică – acelor care sunt ahtiați sau plâng după cunoașterea valorilor etice. Es ist das Weinen der Wertwarmen⁷ al evreilor, în jurul căruia vreau să glosez pe larg în acest ultim capitol. Ca să te poți orienta în felul cum este concepută această repetare a *Ethicii*, ar trebui să citești cel puțin capitolul introductiv al lucrării. Până acum am scris în total circa 460 de pagini de mașină. Iar dacă țin seamă și de dezvoltările capitolelor IV și V, lucrarea va avea peste 600 de pagini. Nu știu dacă voi mai trăi să văd și apariția acestei lucrări, ca și a *Cosmodiceei*. Dar odată terminată și scrisă la mașină, ea este pentru mine ca și apărută. Aș dori de altfel ca odată cu traducerea lucrării mele despre „Neant” și a studiului despre „Interpretarea filosofiei” să mai văd și traducerea în franțuzește sau nemțește – despre traducerea în ebraică mă sfîesc să vorbesc – a celor 1300–1400 de pagini închinată marelui nostru Spinoza.

Scriindu-ți despre toate aceste preocupări, deși cuprins de sfială, mă gândesc totuși, scriind, ce ar fi dacă Aberman⁸ sau Mizrachi⁹ s-ar încumeta să traducă *Psihologia*¹⁰ mea (1947). Unii au considerat-o că este un mic Ebbinghaus¹¹, iar alții că este cea mai bună lucrare de psihologie românească. Cât le-aș fi de recunoscător pentru această traducere. Cred că *Psihologia* ca și celelalte lucrări pe care le-am publicat până azi se găsesc în biblioteca de la Ierusalim. Eu le-am trimis Bibliotecii de acolo la timpul său [lor]. De *Psihologie* nu-mi dau seama dacă poate fi printre celelalte lucrări. Dar poate că o ai tu. Vezi, noi scriem multe studii bune. Socotesc însă că în ceea ce mă privește, studiul meu cel mai bun este „*Cosmodiceea* sau despre Nietzsche și Spinoza”. Tare aș dori să-l văd tradus. Și, deoarece sunt la capitolul proiectelor, cred că ar fi bine să traduci în ebraică studiul introductiv la lucrarea ta despre „Școala evreiască”. Acest studiu te prezintă ca filosof și pedagog, într-o lumină justă și sintetizează întreaga ta activitate pedagogic-filosofică. Socotesc că este bun și

⁵ Israel Abrahams (1858–1925), cercetător britanic de origine evreiască, a scris extensiv despre istoria, literatura și sociologia poporului evreu.

⁶ Léon Brunschvicg (1869–1944), filosof idealist francez.

⁷ Este plânsul [evreilor] după confortul valorilor.

⁸ Jean Aberman, de origine evreiască, a avut studii de filosofie și psihologie. A fost interesat de sionismul cultural și a ținut conferințe pe această temă. Vezi, spre exemplu, Jean Aberman, *Ahad-Haam și sionismul cultural*. Conferință ținută la Organizația Sionistă din România în 27 ianuarie 1946, text tipărit la București de Biblioteca Organizației Sioniste din România [1946].

⁹ Este vorba de Leon Mizrachi, unul dintre liderii evreilor români din perioada interbelică și promotor al sionismului în România. A fost colaborator la revista *Renașterea noastră*, apărută în 1924, și membru al Partidului Evreiesc din România.

¹⁰ Iosif Brucăr, *Psihologie*, București, Editura de Stat, 1947.

¹¹ Este vorba despre Hermann Ebbinghaus (1850–1919), celebrul psiholog german preocupat de psihologia experimentală și cunoscut pentru cercetările sale asupra memoriei. Cea mai importantă lucrare a sa a fost *Über das Gedächtnis: Untersuchungen zur experimentellen Psychologie*, Duncker & Humblot, 1885.

pentru cititorii din Israel. Din acest studiu ar trebui poate să schimbi sau să corectezi ultima frază, în care spun că meriți cu prisosință să ai un rol în viața evreiască. După ce ți-ai tipărit cartea, mie nu mi-a plăcut ultima propoziție, nu e bine construită. Îi lipsește ceva ce nu rotunjește destul de clar ceea ce am voit să spun [ai voit să spui]. În cazul că ți-ar surâde sugestia mea, îndreaptă te rog fraza și rotunjește mai clar și mai elegant ultima propoziție.

Deși aș voi să-ți mai lămuresc unele lucruri cu privire la scrierile mele și să-ți dezvolt pe larg unele idei despre „discursul asupra interpretării filosofiei”, îți comunic numai că pregătind încă din 1951 ediția a doua a studiului, el a luat amploarea unei adevărate lucrări. Așa că în locul unicului capitol din ediția I, capitol pe care-l cunoști, întrucât l-ai analizat, lucrarea are patru capitole: 1. Critica cunoașterii istorice a istoriei filosofiei; 2. Despre interpretarea fenomenologică a istoriei filosofiei (vechiul capitol); 3. Metodă și ontologie; 4. Despre alte forme ale interpretării filosofiei. Cu această ultimă lămurire cred că am epuizat esențialul ce am voit să-ți scriu în legătură cu activitatea mea filosofică.

Este timpul deci ca să trec la preocupările tale. Ca istoric te-ai dovedit și în trecut ca un cap disciplinat, care știe să reconstituie istoria unui popor. Sunt convins că vei putea să tratezi cu talent zbuciumata istorie a evreilor de aici și că vei da toată atenția contribuției noastre pe terenul științei, filosofiei și culturii. Și este de mirare că deși vitregiți la tot pasul am scris totuși, n-am obosit și am căutat să fim utili culturii și literaturii românești. Despre noi aș putea să amintesc aici cuvintele lui Lamartine, dacă nu mă înșel: „aimer pour être aimé, c'est de l'homme, aimer pour aimer c'est de l'ange”¹². Nu mi-ai vorbit niciodată până acum de o lucrare proiectată de filosofie a istoriei. Problema este grea și am atins-o și eu în treacăt cu prilejul ediției a doua a studiului „Despre interpretarea filosofiei”. Am legat lucrurile nu numai cu Hegel, dar și cu Dilthey (vezi *Einleitung in die Geisteswissenschaften*) și cu Gertrud Krüger¹³ (vezi *Philosophie und Moral in der kantischen Kritik*, cap. „Das Problem der Philosophie in ihrer geschichtlichen Kritik”, cap. „Kant und die Historie der Philosophie”¹⁴). Iar dacă înțelegi să faci o filosofie a istoriei, întrebându-te cum este posibil ca omul să tranșeze totuși istoric istoria, vezi și marele studiu introductiv al lui G. Lasson¹⁵ la *Wissenschaft der Logik* a lui Hegel. Sunt convins că vei ști să pregătești o astfel de lucrare și că vei folosi bibliografia cea mai adecvată pentru a duce la bun sfârșit un studiu, care să nu fie doar expunerea unui punct de vedere, ci o operă filosofică în adevăratul înțeles al cuvântului, ca să putem spune despre ea: *non opinio, set opus*¹⁶. Este apoi o condiție pentru a putea elabora un astfel de subiect, ca să fii în preajma marilor biblioteci și într-un post foarte apropiat de universitate. Sunt convins că te vei putea apoi abilita și la o catedră universitară. Îți doresc din toată inima succes. Scrie-mi mai mult despre ceea ce întreprinzi și dacă, așezându-ți larii și penai¹⁷ la Ierusalim, ai început să lucrezi.

Dacă îl vizitezi pe Martin Buber¹⁸, care trebuie să fie acum un bătrân foarte venerabil, spune-i că am vorbit despre el în *Filosofia lui Spinoza* (1930) și că acum în *Ethica repetita* reiau într-unul din paragrafe discuția pe care a dus-o și el mai demult în jurul normelor morale, formulate pozitiv și negativ. De asemenea, amintește-i de mine și lui Bistrizki¹⁹ (sper că mai trăiește), căruia i-am oferit volumul meu *Bergson*²⁰ după ce a vorbit de Bergson aici la Barașcum, după cât îmi amintesc.

Ce face Aberman? Spune-i că nu mai sunt ofuscat pentru felul cum l-a înțeles pe Bergson. René Berthelot²¹ nu este o autoritate filosofică pe care ar putea să se sprijine mai departe în susținerile

¹² „A iubi pentru a fi iubit este omenesc, însă a iubi pentru a dăruia iubire este divin”.

¹³ Este vorba, de fapt, despre Gerhard Krüger (1902–1972), filosof german, autor al volumului *Philosophie und Moral in der Kantischen Kritik*, Tübingen, Mohr, 1931.

¹⁴ Cap. „Problema filosofiei în critica ei istorică”, cap. „Kant și istoria filosofiei”.

¹⁵ Georg Lasson (1862–1932), teolog protestant german, cu studii de teologie și filosofie la Berlin și la Tübingen, a publicat o ediție critică la operele lui Hegel.

¹⁶ Nu e o opinie, ci operă.

¹⁷ Trimitere la expresia latinească *Lares et penates*, care se referă la zeitățile casei.

¹⁸ Martin Buber (1878–1965), filosof evreu-austriac interesat de ontologie și filosofia dialogului.

¹⁹ Este, probabil, vorba despre scriitorul israelian de origine rusă Nathan Bistrizky (Agmon).

²⁰ Vezi Iosif Brucăr, *Bergson*, București, Librăria „Universală” Alcalay & Co., 1935.

²¹ René Berthelot (1872–1960), filosof francez, teoretician al dreptului.

sale. Dacă vrei, aş putea să-i demonstrez că Bergson nu este un anti-intelectualist şi mai ales că Bergson, deşi pune înainte axioma „apan en chronb chinetai”²², el este totuşi un filosof eleat, ca şi Spinoza. Iar pentru a-l incita la discuţie, îl rog să citească în ultimele pagini din *Les deus sources de la morale et de la religion* această propoziţie pe care o reproduc astfel: „un proces identic trebuie să fi tăiat în acelaşi timp materia şi inteligenţa dintr-o substanţă ce le conţine pe amândouă”. Dacă ar voi să pună apoi lucrurile în legătură şi cu scolia întâi a propoziţiei XIII, din partea a doua a *Eticii*, cu propoziţia adică în care Spinoza arată că toate lucrurile sunt însufleţite, deşi în grade diferite: „...*quae omnia quamvis diversis gradibus, animata tamen sunt*”²³, ar vedea că perspectiva sub care a fost privit până acum Bergson, chiar de către aceia care l-au înţeles şi admirat, se poate schimba foarte mult.

Ce face iubitul meu Mizrachi? Mă bucur de cele ce-mi scrii despre el. Ele îmi dovedesc că nu s-a îndepărtat de „cele eterne”. Îl îmbrăţişez cu drag şi spune-i că nu uit ce a voit să facă din mine: un om! Eu am greşit. Încerc totuşi să mă realizez cât mai desăvârşit în bârlogul meu de aici, neuitând ce sunt dator lumii şi oamenilor, ca filosof şi ca evreu.

Ce face Willy Marcus²⁴?

Ce mult ţi-am scris, dragul meu prieten. Aşa sunt schimnicii. La cea dintâi ocazie îşi deşartă sacul. Te previn că l-am deşertat totuşi pe al meu numai în parte. Aştept rândurile, ca să-ţi mai spun şi altele despre cele filosofice şi mai ales despre cele spinoziste.

Îţi mulţumesc pentru grija ce mi-o porţi şi tu şi soţia ta şi urându-ţi încă odată succes, te îmbrăţişez cu toată dragostea, al tău, I. Brucăr.

P.S. Iartă-mi tonul intim al scrisorii. Aşa a voit condeiful meu. Te rog ca în viitor să foloseşti acelaşi ton faţă de mine, considerând că o comuniune de preocupări ca a noastră înlătură distanţa dintre vârste.

Dragă Rozica, mă bucur nespuse de mult pentru voi că aţi avut ocazia să vedeţi acele locuri minunate pe unde aţi trecut şi că în sfârşit sunteţi laolaltă cu toţi dragii voştri. Mii de mulţumiri că nu ne-aţi uitat. Aveam această convingere şi astfel între timp am fost mai puţin preocupaţi de cele zilnice şi trecătoare. Îi daţi astfel lui Brucăr posibilitatea să se ocupe mai intens de cele eterne. Numai firul atenţiei voastre ar mai trebui schimbat.

Vă doresc cu toată afecţiunea sănătate, linişte sufletească şi lui Theodor spor la muncă.

Cu vechea prietenie, cu drag, Blanka Brucăr.

2.

22 decembrie 1957

Dragul meu Lowenştein,

Darul vostru este impresionant şi nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru gestul vostru plin de grijă pentru noi. A fost o surpriză pe care numai un prieten adevărat ţi-o poate face. Am avut unele dificultăţi la poştă, fiindcă acela căruia i-ai încredinţat să expedieze pachetul a scris chiar pe pachet Urania Brucăr, în loc de Blanka Brucker. Conform buletinului trebuia scris aşa: Blanka Brucker, în treacăt acum iar, din pricină că nu pot ieşi din casă, numai Blanka poate să meargă la poştă sau la vamă să ridice pachetele. Deci, atenţiune. A fost o mare şansă că ni s-a [e]liberat darul vostru prietenesc.

Sunt surprins că la scrisoarea mea foarte amplă din 17 octombrie nu mi-ai răspuns încă, deşi am dovada că scrisoarea ţi-a parvenit. Sau poate că s-a pierdut răspunsul tău, ceea ce mi-ar părea foarte rău. Presupun însă că eşti prea ocupat şi de aceea ai întârziat cu răspunsul tău. Eu îţi scriam între altele despre o seamă de amănunte în legătură cu studiile mele spinoziste şi îţi precizam unele idei în legătură cu lucrarea mea *Ethica repetita*, pe care fără voia mea am neglijat-o în ultimele luni.

²² Că toate se mişcă în timp.

²³ Toate lucrurile sunt însufleţite, deşi în grade diferite.

²⁴ Willy Marcus, profesor de limba română şi ziarist, bun prieten şi fost coleg al lui Brucăr.

Mi s-a trecut pe dinaintea nasului că s-ar fi hotărât să mi se dea o pensie personală sau de merit, cum i se mai spune, și am fost îmbrobodit ca un naiv în așteptarea ei. Am crezut cu atât mai mult în acest miraj cu cât paralel cu această promisiune am fost invitat la o consfătuire pentru alcătuirea unei istorii a filosofiei românești, am fost chemat să particip la altă consfătuire în vederea alcătuirii unei istorii a logicii românești și mi s-a propus să revizuiesc traducerea românească a „tratatului teologico-politic”, și am înmănat chiar un proiect personal de istorie a filosofiei românești, proiect pe care l-am scris încă în 1944 și la care am adăugat acum o notă ceva mai amplă, în care vorbesc și de activitatea ta ca psiholog și pedagog.

Din frământarea și toate speranțele mele nu s-a ales însă în cele din urmă nimic, fiind purtat numai cu vorba. Nici azi nu înțeleg de ce s-a pornit toată această punere în scenă de către intelectualii și filosofii celei mai înalte instituții. Știu însă atât, că frământarea aceasta mi-a adus însă o stare de tensiune care mi-a agravat boala de cord și m-a întârziat cu câteva luni în elaborarea lucrării mele. Acum m-am mai liniștit și-mi văd de lucru, încercând să fiu cât mai curând gata cu partea a IV-a și cu toată lucrarea până pe la sfârșitul lui martie 1958. Îți mai adaug că m-am frământat cu toată această chestiune fiindcă voiam, în același timp, ca măcar în această privință să urmez pilda lui Spinoza. Îți amintești că Simon de Vries, unul din admiratorii și protectorii săi, i-a oferit o rentă lunară de 500 fiorini olandezi. Spinoza însă i-a cerut să o reducă la 300 fiorini. Și aș fi voit și eu să fiu pus în situația ca la bătrânețile mele și ale Blankăi, să-ți pot scrie și ție și lui Campus că nu mai este cazul să vă osteniți cu bunăvoința și ajutorul vostru, de care ar putea beneficia altcineva. Așa însă, redus mai departe la pensia mea profesională atât de modică, primirea avizului vostru ne mai înseninează, bucurându-ne că nu ne uitați.

Comunică-mi te rog dacă ți-ai găsit întrebuințarea pe care ți-o dorești și o meriți cu prisosință. Ai tradus în ebraică studiul meu despre tine? Cred că este o prezentare valabilă, amintindu-mi că am scris-o cu convingere și căldură. Vă rog să nu întârziati cu veștile voastre bune. Vă îmbrățișez cu toată dragostea și nostalgia mea, neuitând ce sunt dator lumii ca om și ca evreu.

Al vostru cu toată prietenia, I. Brucăr.

Dragă Rozika, dragă doctore,

Merci, merci encore. Vă doresc tot binele, vouă și feciorilor voștri, sănătate și voie bună. M-ar bucura să am din când în când câteva rânduri de la tine, știri bune și îmbucurătoare. Tovarășul meu de viață a început să ierneze, iar eu împing căruța mai departe, e bine și așa. În rest, nimic nou; sunt mulțumită că pot circula eu și că pot fi cât de cât folositoare alor mei.

Cu prietenia cea dintotdeauna și cu drag vă îmbrățișează, Blanka Brucăr.

22/12/1957

3.

București, 4 februarie 1958

Dragul meu dr. Löwenstein-Lavi,

Am primit tocmai dovada că ești din 7 ianuarie a.c. în posesia scrisorii mele din 27 [22!] decembrie 1958 [1957!]. Nu am răspunsul la ea, după cum nu am răspunsul nici la celelalte două scrisori din 9 octombrie și din 14 noiembrie 1958 [1957!]. Pun în aceste scrisori o seamă de probleme și întrebări, printre care și unele de ordin personal, întrebări ce își așteaptă încă răspunsul. Recitește scrisorile și vezi dacă răspunsul tău poate întârzia atât de mult. Presupun că ești foarte ocupat, că îți prepari lucrarea de abilitare și că în consecință nu ai prea mult timp de corespondență, deși îmi spun că pe prieteni nu-i vei da uitării. Ultima ta scrisoare datează din 19 octombrie 1958 [1957!], și n-ai mai dat un semn de viață decât la 12 decembrie tr.[ecut] când am primit darul vostru, pentru care eu și Blanka vă mulțumim.

Am găsit zilele trecute printre scrisorile mele scrisoarea lui Mizrachi, din 10.4.1938, adică de acum 20 de ani, cu următorul conținut: „Stimate maestre, am regretat foarte mult că n-am putut asista

la nici una din sărbătorile publice ce ți-au fost dedicate. Îți fac pe această cale, în calitate de vechi prieten și admirator, cele mai călduroase urări de viață lungă și de sănătate. Nu vreau să-mi exprim și eu amărăciunea – au făcut-o probabil alții – că unei personalități atât de strălucită ca a dumitale nu i s-a oferit cadrul și locul la care are dreptul în viața culturală și socială a acestei țări. Motivele nu e nevoie să le dezgrop. Dar știi că pentru mine asemenea fenomene nu constituie surprize. Eu contez și pe alte realități. Există și un alt drum. Și pentru dumneata mai e deschis și în timp și în spațiu. Cred că te-ai convins câtă dreptate avea Achad Haam²⁵. Cu atât mai mari vor apare meritele dumitale pentru judaismul în genere și pentru judaismul român în special. Cu o strângere de mână amicală și cu respectuoase omagii doamnei Brucăr”, s.s. L. Mizrachi.

Îl întrebi pe Mizrachi, care nu-mi dă nici un semn de viață, ce spune astăzi la acest conținut. Și ce spui tu? E tocmai răspunsul pe care îl aștept la scrisorile mele menționate mai sus. Comunică-mi te rog adresa lui Mizrachi.

Află, dragul meu, că lucrarea mea *Contribuții critice la istoria logicii românești* nu a fost gata la termen, la 31 decembrie 1958 [1957!], așa că lucrez de zor la terminarea ei. I-am și dat prea mari proporții. Lucrarea va avea aproape 700 de pagini, ceea ce cantitativ este un record, dacă ținem seama că am început să lucrez la ea abia din septembrie trecut. Până acum sunt gata cu aproape 600 pagini și sper că până la 15 martie să o termin, urmând ca apoi în vreo două sau trei luni să o piepten și să o finalizez, întrebându-mă însă mereu dacă voi avea șansa să fie publicată. Independent dacă da sau ba, mă interesează răspunsul tău la întrebările mele, așa că te rog să ne răspunzi, întrucât situația mea materială este din cele mai grele, cu pensia de 364 lei lunar. Pachetele tale ne mai scot temporar din incurcătură.

Am primit de la dr. Pecklmann o c.[arte] p.[oștală] din Paris. Ceea ce mă face să cred că nu a luat drumul Israelului, și că a plecat mai departe la niște rude, dacă nu mă înșel din Mexic.

Cu sănătatea o duc binișor, stând acum în tot timpul iernii în casă. Aștept cu nerăbdare desprimăvărarea, să mai aud ciripitul păsărelelor, să văd o floare în Cișmigiul încântător, să pot admira liliacul din aleile lui și să mă bucur de renașterea naturii și să renasc în același timp și eu.

Cu cele mai calde prietenii și sărutări de mâini Rozicăi, al tău, I. Brucăr.

Dragă Rozica,

De mult nu am mai primit ceva scris din partea Dv. Dacă ai un moment liber, bucură-ne, dându-ne vești bune de la voi. În așteptarea lor, vă cuprind pe amândoi cu duioșia de veche prietenie. Cu drag, Blanka Brucăr.

4.

București, 15 feb. 1958

Dragă Rozika,

Nu știu cum să vă mulțumim că nu ne-ați dat uitării. Merci, merci de multe ori. Am însă o mare rugămintă personală la tine, presupunând că doctorul e prea ocupat. Cum v-am scris și la primirea primului pachet, am avut și de astă dată la scoaterea pachetului multă bătaie de cap.

Numele meu de botez după cum știi este Blanka, însă atât pe primul, cât și pe cel de-al doilea pachet era scris Urania în loc de Blanka. De aici alergături și neplăceri. Sigur că persoana care a făcut pachetul n-a mai auzit de numele Blanka – poate se ocupă cu astronomia – și mi-a dat numele unui corp ceresc.

Sperând că și pe viitor ne veți purta de grijă, te rog pe tine să fii bună și să vezi să fie notat exact și anume: Blanka Brucker, cum sunt trecută în buletin.

²⁵ Ahad Ha'am, pseudonim al lui Asher Zvi Hirsch Ginsberg (1856–1927), eseist evreu, fondator al sionismului cultural.

În rest nimic nou. Mulțumită grijii voastre, Brucăr își poate vedea mai liniștit de scrisul său, iar eu nu mai robotesc atât.

Dacă ai răgaz, mai scrie-ne din când în când, ne vom bucura mult.

Vă doresc tot binele și multă sănătate. Vă îmbrățișez cu multă prietenie și dragoste, Blanka.

Dragul meu Loevenstein,

La cele scrise de Blanka adaug și mulțumirile mele, rugându-te să-mi comunici cum ți-ai aranjat situația. Sper că e excelentă, precum meriți. De la 27 septembrie 1957 n-am mai primit un rând de la tine, deși aștept cu nerăbdare răspunsul tău la numeroasele mele chestiuni filosofice pe care ți le-am pus în scrisorile mele din ultimele cinci luni. Lucrez acum la ultima parte din *Ethica repetita*. Este o lucrare de mare respirație mintală (cele patru părți din cinci au de-acum cinci sute două pagini scrise la mașină). Cât de mult doresc să-mi poți citi și această lucrare.

Nu uit ce sunt dator lumii ca om și evreu, și te îmbrățișez pe tine și pe ai tăi, cu drag, I. Brucăr.

5.

București, 1 martie 1958

Dragul meu doctor Löwenstein,

Sunt uluit de puterea ta de muncă în atâtea direcții: învățatul și adâncirea limbii ebraice, publicarea săptămânală a articolelor și studiilor, conferințele la Universitate și radio, lucrările pe care le ai gata pentru tipar, munca la Institutul Iad Vașem, – și totuși preocupat de atâtea probleme de filosofie pură.

Mă grăbesc să-ți răspund la numeroasele amănunte pe care mi le dai în privința lecturilor tale recente. Cred că von Wiese²⁶ a murit. În timpul hitleriștilor îi ceruse lui Gusti²⁷ adăpost la noi. După câte știu, Gusti nici nu i-a răspuns. A murit și Gusti. În sociologie, el nu înseamnă însă aproape nimic. Wiese rămâne în schimb un mare sociolog. Cunoști, cred, figura pe care Andrei²⁸ i-a făcut-o lui Gusti. În cărțoiul său de sociologie, Andrei a beștelit (iartă-mi expresia), în relativ numeroase pagini, „contribuția monografică” a lui Gusti, amintindu-i că s-a inspirat din Le Play²⁹. Gusti n-a scos niciodată un cuvânt despre sociologul francez. Procedeu este de altfel frecvent. El îmi amintește între altele de Leibniz, care a furat din plin din Spinoza, după cum i-a arătat însuși contemporanul său Louis Breguet³⁰, și după cum au dovedit-o mai târziu și Moses Mendelssohn³¹ și Léon Brunschvicg (acesta din urmă, în *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale* [Paris, Alcan, 1927]). Iată și alt exemplu: Însuși Tschirnhaus³², care trecea drept unul din prietenii cei mai intimi ai lui Spinoza, nu-l citează pe Spinoza în *Medicina mentis* [Amsterdam, 1687], deși istețul Tschirnhaus a împrumutat destul de multe idei din filosofia prietenului său.

²⁶ Este vorba despre sociologul și economistul german Leopold Max Walther von Wiese (1876–1969), ocupant al primei catedre de sociologie din Germania (1919). În 1921 a ajutat la înființarea *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, instituție ce există și astăzi.

²⁷ Dimitrie Gusti (1880–1955), filosof, sociolog, etician, profesor universitar la București și Iași, considerat creatorul școlii românești de sociologie.

²⁸ Sociologul român Petre Andrei (1891–1940), fost student al lui Dimitrie Gusti.

²⁹ Este vorba despre sociologul francez Pierre Guillaume Frédéric Le Play (1806–1882), fondator al sociologiei empirice, primul care a analizat, din punct de vedere sociologic, problematica familiei.

³⁰ Abraham-Louis Breguet (1747–1823), om de știință francez, interesat de filosofie și științele umaniste.

³¹ Moses Mendelssohn (1729–1786), filosof german de origine evreiască.

³² Ehrenfried Walther von Tschirnhaus (1651–1708), medic, fizician, matematician și filosof german.

Este bine că te-ai întors la Simmel³³. Observările [observațiile] pe care le faci despre empirismul și pragmatismul americanilor sunt juste. În ceea ce mă privește nu le-am dat niciodată americanilor prea multă atenție (deși au formulat teoria „behaviorismului” psihologic). Iar dacă psihologii americani au avut norocul în trecut cu Wolfgang Köhler³⁴, în timpul hitleriștilor l-au avut cu Wilhelm Stern³⁵ și Kurt Lewin³⁶, care în analizele sale oarecum cazuistice este mai original și mai subtil decât Stern. În ediția a doua a *Psihologiei* mele, elaborată între 1948–1951 (și care are aproape 1200 pagini de mașină), nu m-am ocupat mai amănunțit nici de unul, nici de celălalt. N-aș putea să spun de ce. Constat doar că problemele lor nu s-au asociat prea mult în creierul meu ca să le fi dat atenția pe care neîndoios [fără îndoială] o merită fiecare. La bibliografia folosită în prima ediție, s-au adăugat și alți autori și pot să mărturisesc că dintre toți psihologii contemporani m-a interesat cel mai mult Paul Guillaume³⁷. Psihologia lui este mai mult decât excelentă. Pe deasupra el este și filosof și a scris nu numai despre „Psihologia formei”, dar a mai dezvoltat și într-o „introducere în psihologie” un capitol despre evoluția conceptelor psihologice, de o mare valoare și frumusețe. Și din pricină că el nu este numai psiholog, ci totodată și filosof, el a scris atât de bine tot ceea ce a scris. Preocuparea psihologilor elvețieni despre raporturile dintre psihologie și filosofie mă interesează deci cu atât mai mult cu cât eu însumi n-am scris o psihologie strict experimentală sau strict obiectivă, sau strict structuralistă, ci, în ediția a doua mai ales, am făcut numeroase relații cu unele probleme filosofice, legând lucrurile și cu psihologia și metafizica lui Spinoza, mai cu seamă în partea a doua a lucrării în care tratez în câteva sute de pagini despre „Emoții și sentimente”. În legătură cu această problemă, îți mai amintesc și de Hans Henning³⁸, care își termină partea introductivă și istorică din *Psihologie der Gegenwart* cu această propoziție: „Die neue Psychologie verlangt eine neue Philosophie”³⁹ (este vorba de psihologia structuralistă).

Te învidiez că ești în posesia *Studiilor kantiene* pe 1957/1958 și că ai putut citi și aprofunda cele publicate acolo. Eu am colecția de la 1920 până la 1934, când revista și-a încetat apariția. Acum văd că reappare. Nu-l cunosc pe englezul Patton⁴⁰. Dar cred că l-am urmărit puțin pe Falkenheim⁴¹, atât în *Introducerea în filosofie*, cât și în unele studii și recenzii (mai mult), publicate în *Kant Studien*. Îndrăznesc să-ți scriu, cu acest prilej, că în ceea ce îl privește pe Kant, am terminat de mult cu el. Fiindcă atât el, cât și toți filosofi idealști germani clasici și împreună cu ei și toți neokantienii au greșit încercând zadarnic să rezolve problema adecuației *rei et intellectus*, pe temeiul cunoașterii noastre transcendente (sau a formării logice a conceptelor). În *Ethica repetita*, în partea a doua, dezvolt pe larg această idee și ajung la încheierea că Spinoza a rezolvat această problemă nu numai prin prop. VII, XXXVII, XXXVIII, XL și XLV, din partea a doua a *Eticii*, dar și prin prop. I și XXIX, din partea a cincea, întrucât toate laolaltă demonstrează că putem să ajungem la cunoașterea adecvată, numai dacă vedem raportul dintre lucrurile care au ceva comun între ele, cu alte cuvinte numai dacă le vedem sub un același atribut, de ex. sub atributul întinderii.

În comentariul la *Lecțiile de Logică* ale lui Motru⁴², pe care el l-a depus în manuscris la [Editura] Academiei, în 1943, vorbesc și eu, așa după cum vorbești și tu, de pericolul logisticii, în

³³ Este vorba despre filosoful și sociologul german Georg Simmel (1858–1918).

³⁴ Este vorba despre psihologul și fenomenologul german Wolfgang Köhler (1887–1967), ce a părăsit Germania în timpul războiului și a predat în SUA.

³⁵ William Stern (1871–1938), filosof și psiholog german, pionier în domeniul psihologiei personalității și inteligenței. A fost inventatorul conceptului de IQ.

³⁶ Kurt Lewin (1890–1947), psiholog de origine germană, a revoluționat psihologia aplicată în SUA.

³⁷ Este vorba despre psihologul francez Paul Guillaume (1878–1962).

³⁸ Hans Henning (1885–1946), filosof și psiholog german, cunoscut pentru studiile sale asupra calităților olfactive.

³⁹ „Noua psihologie cere o nouă filosofie”.

⁴⁰ Este vorba despre Herbert James Paton (1887–1969), filosof scoțian cu studii remarcabile asupra filosofiei lui Kant.

⁴¹ Este vorba despre H. Falkenheim, filosof german, autor al unei foarte bune lucrări dedicate esteticii lui Kant: *Die Entstehung der Kantischen Aesthetik* (Berlin, 1890).

⁴² Constantin Rădulescu-Motru (1868–1957), filosof, psiholog, pedagog, dramaturg, om politic, a fost președinte al Academiei Române între 1938–1941.

măsura în care Logica ar putea fi redusă la un capitol al matematicii. Însă nici Russel, nici Wittgenstein, nici chiar [Charles] Serrus⁴³, în *Traité de logique* [Aubier, Paris, 1945] (deși mai puțin logistisant), n-au găsit, peste formele de gândire inventariate de Aristotel, vreo formă nouă care să le dea măcar în parte dreptul să facă atâta zgomot în jurul logisticii. După cum a arătat și Ákos von Pauler⁴⁴, în *Logica* sa. Socotesc numai că în ceea ce privește critica principiului terțiului exclus, ei ar fi spus ceva nou, arătând că terțiul afirmat este totuși posibil –, dacă ar fi făcut discuția că principiul este valabil numai când ne referim la sfera conceptelor, dar că nu este valabil și atunci când ne referim la conținutul lor (glosez ceva mai mult în această ordine de idei, justificând opinia mea, în comentariul despre care îți scriu).

În privința studiilor tale despre timpul istoric. Cred că îți amintești de cele publicate de mine, „Despre logos și timp”, în *Cultura* lui Horia Carp⁴⁵. Și mai cred că ai luat cunoștință încă de mult atât de *Die Phänomenologie [und Metaphysik] der Zeit* [1925] a lui Johannes Volkelt⁴⁶, cât și de *Sein und Zeit* a lui Heidegger. Cât despre Bergson... Întrucât însă în *Ethica repetita* privesc lucrurile sub specie *aeterni*, desigur că-l critic din acest punct de vedere, nu numai pe Bergson, dar și pe Heidegger, și chiar și pe Husserl, care, deși a scris în *Die Philosophie als strenge Wissenschaft* [1910]: „de ce să sacrificăm veșnicia de dragul timpului” (vezi motto la lucrarea mea: *Filosofi și sisteme*⁴⁷) și a arătat că criteriul adevărului este în „ideea adecuației”, a rămas totuși la o epistemologie cartesiană, conceptuală și transcendențial-kantiană. Din pricina aceasta el n-a mai văzut că adevărul este criteriul său propriu ca și al falsității. Așa după cum și lumina, spune Spinoza, este și criteriul ei însăși ca și al întunericului. Și n-a mai văzut că adecuația este posibilă numai dacă privim lucrurile sub specie *aeterni* și nu uităm sensul adânc metafizic și gnoseologic al propozițiilor spinoziste, pe care ți le-am citat mai sus.

În sfârșit, pentru a termina cu cele filosofice: îți mai amintesc că și Dumas⁴⁸ a scris în marele tratat de psihologie⁴⁹, vol. II, un capitol întreg despre sociologia „mesei”. În ediția a doua a *Psihologiei* mele, am rezumat astfel ideile lui Dumas: „Trecem astfel de la instinctul foamei, de la nevoia și dorința de a ne hrăni, la sentimentul acela complex, socializat, pe care-l avem ori de câte ori prânzim cu alții și pe care nici nu-l putem defini, fiindcă este inefabil, amestec de amicitie, simpatie, dragoste și voie bună; de la instinctul sexual, până la iubirea platonice, sentiment complex pe care numai pana măiastră a lui Platon (Phedre) a putut să-l descrie în frumusețile și adâncimile lui, sau până la formele lui socializate în curtenia salonardă, în grația flirtului, găsindu-se refugiat în sentimentele estetice, literare și artistice”. După cum vezi, este vorba de un transfer de la instinct la afect, pe care numai mintea unui francez l-a putut seiza. Mai vezi și studiul lui Félicien Challaye⁵⁰: „L'évolution, la spiritualisation et la socialisation des tendances”, tot în tratatul lui Dumas, vol. VI⁵¹.

Dragul meu, primind scrisoarea ta m-am bucurat atât de mult încât, deși lucrez de zor ca să termin și partea a cincea din *Ethica repetita*, am întrerupt lucrarea ca să-ți comunic câteva crâmpie din ideile pe care scrisoarea ta amplă mi le-a sugerat. Îți mulțumesc pentru aceasta, deoarece scriindu-ți despre cele filosofice, am simțit că pentru câteva clipe n-am mai fost schimnicul pe care-l știi, ci în tovărășia ta spirituală „un singuratic în doi”. Aceasta a născut în sufletul meu o bucurie intensă, asemenea acelor bucurii pe care le trăiesc ori de câte ori vorbesc sau scriu despre filosofie.

⁴³ Charles Serrus (1886–1946), filosof francez.

⁴⁴ Ákos von Pauler (1876–1933), filosof maghiar, susținător al metafizicii împotriva pozitivismului logic.

⁴⁵ Horia Carp (1869–1943), jurnalist, scriitor, traducător și politician de origine evreiască, fondatorul revistei *Cultura* (1911), a desfășurat o importantă campanie pentru valorizarea culturii iudaice.

⁴⁶ Johannes Immanuel Volkelt (1848–1930), filosof german.

⁴⁷ Vezi Iosif Brucăr, *Filosofi și sisteme*, București, Societatea Română de Filosofie, 1933.

⁴⁸ Georges Dumas (1866–1946), profesor de psihologie experimentală la Sorbona.

⁴⁹ Vezi Georges Dumas, *Le Traité de Psychologie*, două volume, 1923–1924.

⁵⁰ Félicien Robert Challaye (1875–1967), filosof francez.

⁵¹ Materialul lui Félicien Challaye a apărut în ediția a II-a a Tratatului îngrijit de Dumas: *Le Nouveau Traité de psychologie* (1930–1949), Tome VI (1939): *Les fonctions systématisées de la vie affective et de la vie active*.

Îmi pare rău de cele ce-mi scrii despre Aberman. Eu am avut de două ori discuții mai așa, cu el. A debutat traducând psihologia lui Ebbinghaus, în românește. Apoi s-a ocupat cu vânzarea și cumpărarea de case. I-am reproșat că un adevărat intelectual nu părăsește preocupările lui științifice. Cred că în urma acestui reproș s-a prezentat la doctorat, cu teza sa despre „Antiintellectualismul francez”⁵². În teza sa, Aberman l-a criticat pe Bergson, acceptând necritic punctul de vedere al lui René Berthelot. I-am reproșat atunci, pentru a doua oară, că l-a minimalizat pe Bergson prin afirmații susținute pe argumente nevalabile. Nu-mi amintesc dacă teza lui a apărut înaintea lucrării mele despre *Bergson* (1935), sau după. Dar altceva este să-l tratezi pe Bergson în fugă, și altceva este să pui științific în discuție măcar una din problemele lui. Eu am îndrăznit să pun în discuție propoziția următoare, din *Les deux sources de la morale et de la religion*: „un proces identic trebuie să fi tăiat în același timp materia și inteligența dintr-o substanță care le conținea pe amândouă”. Blaga a observat aceasta și în 1946 (întrucât din pricina acestei propoziții eu apropiam filosofia lui Bergson de filosofia lui Spinoza) a scris că încerc să convertesc filosofia heracliteică bergsoniană la eleatismul meu. Aceasta este o mare problemă. Am reluat-o și am dezvoltat-o pe larg într-un paragraf din *Ethica repetita*. De la apariția tezei sale, Aberman a mai scris câteva recenzii clare, într-adevăr. Dacă-l vezi, încurajează-l și îndrumază-l [îndrumă-l] în direcția unor preocupări psihologice sau de altă natură. Fiindcă am impresia că el ar putea face totuși ceva și pe tărâmul filosofiei. Regret că soția lui este grav bolnavă. Transmite-i, te rog, salutările mele cele mai bune.

Comunică-mi dacă Mizrahi ți-a înapoiat scrisoarea. Transmite-i și lui prețurile și îmbrățișările mele.

Ție îți doresc spor și succes la tot ce întreprinzi și te rog să-mi răspunzi, chiar dacă răspunsul tău întârzie din pricina multiplelor tale preocupări. Cum ți-am spus, scrisul tău este pentru mine un rar prilej de a fi un singuratic în doi.

Îi mulțumesc soției tale pentru cele scrise Blankăi și pentru cele trimise. Te rog, așa după cum v-a rugat Blanka într-o scrisoare precedentă, trimisă la adresa din Tel Aviv, ca pachetele voastre să poarte adresa exactă și numele exact, mai ales, anume: Blanka Brucker, Str. Sf. Constantin 24. Altminteri avem mari dificultăți la poștă, la ridicarea pachetelor.

Vă îmbrățișez pe toți, pe tine și pe ai tăi, cu mult drag. I. Brucăr.

P.S. Pe vremuri aveam plăcerea ca în fiecare an de primăvară, să-mi fac o pereche de pantofi de șevro, galbeni. Acum, după mulți ani, voi fi elegant cu o pereche unică de pantofi galbeni. Vă mulțumesc. Îi voi înnoi de ziua mea. I. Brucăr.

Dragă Rozica, Profit de noua voastră adresă ca să vă mai mulțumesc pentru atenția voastră. Am însă o rugămintă personală la tine, știindu-l pe doctorul tare ocupat. Adresa și de pe ultimul colet a fost greșită. Adică numele meu, în loc de Blanka Brucker, cum sunt trecută în buletin, s-a scris Urania Brucăr, ca și pe primul pachet. De aici multă bătaie de cap și stăruințe. Te rog deci pe tine să fii bună și să vezi ca la viitoarele trimiteri să se noteze numele meu exact, Blanka Brucker.

Îți doresc spor la cursul ce-l urmezi și vă îmbrățișăm cu drag, Blanka.

6.

București, 15 aprilie 1958

Dragul meu doctor Löwenstein,

Deși am dovada că ești în posesia scrisorii mele din 1 martie a.c., nu mai aștept răspunsul tău, știindu-te foarte ocupat. Mă grăbesc să-ți scriu în primul rând că n-am încetat să lucrez la *Ethica Repetita*, voind s-o termin de ziua mea. Împrejurările m-au depășit însă, așa că abia ieri am terminat lucrarea. Tot ieri am început să-i dictez Blankăi ultima parte a cărții. Este o lucrare impozantă, ca să zic așa, de cca 600 pagini și care nu îmi pare de prisos, nici prin conținutul ei – repet, doar

⁵² Jean Aberman, *Curentul antiintellectualist francez*, București, 1939.

(deuteronomic) *Etica* –, nici prin felul cum repet acest conținut. De-aș vedea-o tradusă în franțuzește! Ultima parte nu mi-a dat așa de mult de lucru, deoarece unul din paragrafele ei le-am scris cu prilejul redactării părții a doua, voind să fac încă de atunci o paralelă între cele trei genuri de cunoaștere noietică din scoțiile propoziției XL, din partea a doua a *Eticii*, și cele trei genuri de cunoaștere afectivă sau patică – ceea ce este ceva nou, dacă vedem în *amor dei intellectualis* un al treilea gen de cunoaștere (afectivă). Iar finalul lucrării l-am scris încă înainte de a o începe. Pot spune că acest final, care era un început, mi-a dat curajul necesar să încep lucrul. O doctoriță, de la R. Vâlcea, m-a rugat să-i explic această caracterizare a eroului principal dintr-un roman: „lipsa de calități îi scuză defectele”. Cum mi s-a cerut explicația în scris, am reflectat puțin asupra problemei și am redactat finalul despre care îți vorbesc. Cum însă în dezvoltarea acestui răspuns puneam în discuție și pe omul plin de calități și de defecte și cum gândindu-mă ceva mai adânc asupra problemei am văzut că ieșirea omului contemporan din impasul în care a ajuns din pricina cunoașterii sale întemeiate pe formarea conceptelor nu i-o poate da decât o cunoaștere adamică sau moisitică, văzând apoi și amploarea problemelor și însemnătatea lor etică, m-am hotărât să scriu, pe temeiul *Eticii* lui Spinoza, lucrarea mea. *Ethica repetita* face apologia cunoașterii adamice, în opoziție cu cunoașterea prometeică a omului sapiens, căutând în același timp să arate și rațiunea noastră de a fi, ca și rațiunea de a fi a lumii, lume pe care am văzut-o ca un sistem tautologic, în care cunoașterea, virtutea și iubirea se împletesc, identificându-se în unitatea substanței numită, de Spinoza, Dumnezeu. Iar rațiunea ei de a fi „pentru noi” este tocmai să vedem acest lucru.

Lucrarea a fost scrisă în aproape doi ani și jumătate. Să nu crezi însă că acum, după efortul pe care l-am făcut, mă gândesc să mă odihnesc. Nici n-am terminat bine scrisul meu și în timp ce dezvoltam o seamă de probleme principale și adiacente, văzând că și aceia care trec printre cei mai buni comentatori greșesc adesea când îl interpretează pe Spinoza, de pildă Hegel (în teoria cauzalității, în problema determinismului, în teoria spiritului absolut), Kuno Fischer⁵³ (când vrea să dovedească cu tot dinadinsul o filiație de esență între Spinoza și Descartes), Höffding⁵⁴ (când expune superficial istoria sa, filosofia lui Spinoza), Windelband⁵⁵ (când îl înfățișează pe Spinoza ca pe ultimul reprezentant al „realismului” scolastic sau când face unele apropieri superficiale între Malbranche⁵⁶ și Spinoza), m-am gândit să scriu o nouă lucrare pe care voiesc s-o intitulez *Itinerar spinozist în istoria filosofiei* (aici ar intra în legătură cu Spinoza o seamă de considerații despre Bergson, Brunschvicg, Scheler⁵⁷, Jaspers⁵⁸ și alții).

Acum ceva și despre cele pământești. De ziua mea s-a perindat multă lume la noi, începând cu sâmbătă seară, în 22 martie, până luni seara, în 24 martie, ziua mea de naștere. Au fost prezenți fiii mei cu soțiile și copiii lor, nepoții, nepoatele mele, frații și surorile mele, rudele Blankăi, profesori evrei și români, scriitori și poeți. Oficial n-a fost nimeni, nici de la evrei, nici de la români, deși toată lumea știa de aniversarea mea de 70 de ani. Cu vreo opt zile înainte, am fost chemat seara târziu la telefon de către Vianu⁵⁹, care mi-a spus că întrucât și eu și Florian⁶⁰ împlinim cam în același timp 70 de ani (Florian la 1 aprilie), am fost propuși să ni se dea drept recompensă pentru munca noastră o pensie personală (de merit). Vianu mi-a comunicat că lui Florian i s-a acordat imediat pensia, iar în ceea ce mă privește mai sunt reticente și se va aviza probabil *ad calendas grecas*, după cum s-a întâmplat și cu propunerea de pensie personală de la Academie. La amărăciunile mele din trecut s-a adăugat astfel și amărăciunea acestei diferențieri. De ziua mea însă am fost liniștit și de vreme ce împliniam vârsta de 70 de ani m-am comportat ca un înțelept. Și așa voiesc să mă comport și de aici

⁵³ Ernst Kuno Berthold Fischer (1824–1907), filosof german și istoric al filosofiei.

⁵⁴ Este vorba despre filosoful și teologul danez Harald Höffding (1843–1931).

⁵⁵ Wilhelm Windelband (1848–1915), filosof german.

⁵⁶ Filosoful și teologul francez Nicolas Malebranche (1638–1715).

⁵⁷ Este vorba despre filosoful german Max Scheler (1874–1928).

⁵⁸ Karl Theodor Jaspers (1883–1969), filosof și psihiatru german.

⁵⁹ Tudor Vianu (1897/1898–1964), eseist, filosof, om de cultură român.

⁶⁰ Filosoful român Mircea Florian (1888–1960).

înainte, încercând să rămân indiferent la ingratitude și circulând oarecum incognito printre semeni de tot felul, complăcându-mă să rămân în singurătatea mea și să-mi găsesc satisfacțiile cele mai curate în munca mea filosofică. Numai când îți scriu, singurătatea mea este o „singurătate în doi”. Dar observ și tu că Blanka este mereu prezentă lângă mine, mă secondează în lucrul meu și este, în lipsa altui auditor universitar, auditorul meu unic, căruia îi vorbesc de proiectele mele filosofice și îi expun ideile mele. După atâția ani de conviețuire a devenit și ea un mic filosof ale cărui sfaturi le urmez adesea, știind că ea, cu inteligența și intuiția ei – „cu inteligența trecută prin instinct”, după cum definește intuiția Bergson – ea nu poate greși. Așa că singurătatea în doi este aproape permanentă.

De ziua mea am înnoit pantofii galbeni, ca de obicei primăvara. Merci încă odată... Aștept scrisul tău și un răspuns și de la Campus, căruia i-am scris încă din 22 ianuarie, rugându-l să-ți arate și ție cuprinsul scrisorii mele. Îl rugam să vorbească cu asociatul său Stroe, care a fost elevul meu, să-mi facă un dar spiritual de ziua mea, suportând cheltuielile traducerii în ebraică și franceză a *Psihologiei* mele. Presupun că întârzierea răspunsului se datorează lipsei lui Stroe din Tel Aviv. Între timp am aflat că el are grijă de mulți dintre prietenii și cunoscuții săi de aici.

Acum, întocmai după cum eu îți scriu despre toate cele, scrie-mi și tu ce proiecte ai, la ce lucrezi și cum te-ai încadrat profesional. Orice succes al tău m-ar bucura să-l aflu cât mai neîntârziat. Scriindu-mi, îmi împărtășești și mie propriile tale bucurii și satisfacții. Ce face Mizrachi, Aberman? Despre Willy Marcus nu mi-ai scris nimic. Dacă poți să-mi trimiți ceva bibliografie: psihologie și istoria filosofiei, trimite-mi. Ce înseamnă depărtarea! Până acum, după cum știi, fiindcă mi-ai citit lucrările, eram adversarul înverșunat al timpului. Acum am devenit și adversarul spațiului pe care, nefiind un fel de titan legendar, nu pot să-l reduc, apropiind distanțele.

Te îmbrățișez, dragul meu, pe tine și pe ai tăi și vă trimit tuturor urarea de a vă bucura de binefacerile liniștii și ale păcii, care singure generează creația. Al tău, cu toată dragostea, I Brucăr.

P.S. Te rog, împreună cu Blanka, să nu ne uitați. Odată la două luni primim avizul vostru. Îl aștept cu înfrigurare și acum, întrucât la 12 aprilie s-au împlinit două luni de la primirea pachetului (în 12 februarie). Îl rog și pe Campus să nu ne uite prea repede. Vă repet adresa noastră: Blanka Brucker, str. Sf. Constantin 24, Raion Gh. Gheorghiu-Dej. Mulțumiri anticipate, al vostru, I. Brucăr.

Dragă Rozica,

Știu că ești foarte ocupată și că nu-ți prea rămâne timp pentru corespondență. Totuși, când ai un moment de răgaz, bucură-mă, dându-mi vești bune despre voi. Eu, vă rog, nu ne uitați, căci cele eterne cu cele pământești merg mână în mână.

Cu cele mai bune sentimente pentru voi toți, iar pentru tine îmbrățișări dragi de la Blanka Brucăr.

7.

26 mai 1958, București

Dragă doctore Löwenstein,

Voiam tocmai să te întreb ce s-a întâmplat că de atâta vreme nu mai avem nimic de la voi. Socoteam că este timpul să primesc câteva rânduri răspuns atât la scrisoarea mea din 1 martie a.c., cât și la scrisoarea mea din 15 aprilie. Am primit însă alaltăieri avizul tău, așa că ne-am mai liniștit. Blanka îmi tot spunea că pur și simplu n-ai timp să te ții de corespondență și să răspunzi scrisorilor mele kilometrice. Dar eu nu ți le-am scris ca la fiecare paragraf să fie necesar un răspuns de-al tău. Prin cele ce ți-am scris am urmărit doar să stau puțin de vorbă cu tine despre cele filosofice.

Acum, după ce am terminat *Ethica Repetita*, mă simt oarecum obosit, așa că am hotărât să mă odihnesc puțin timp. Citesc totuși. Au venit și căldurile caniculare, așa că socotesc să încep din nou comentariile mele spinoziste abia prin august-septembrie. După cum ți-am scris, proiectez să scriu un *Itinerariu spinozist în istoria filosofiei*.

Dar tu, ce faci? Ce lucrezi? Voiam să te sfătuiesc încă din scrisoarea mea anterioară să nu te perpeleşti prea mult cu munca. Ai dreptul să te odihneşti. Mă gândeam că ar fi bine pentru tine să intri în diplomaţie, măcar ca ataşat cultural. Ştii doar atâtea limbi şi ai avea astfel şi răgazul necesar pentru a duce la bun sfârşit lucrările tale filosofice.

Îţi mulţumesc şi ție şi soţiei tale şi vă îmbrăţişez cu drag, al vostru, I. Brucăr.

Dragă Rozika,

Merci că vă gândiţi la noi, cu toate că sunteţi foarte ocupaţi. Mulţumită acestor gânduri nu mai lucrez atât. Deci o duc mai uşor şi mai bine şi cu sănătatea. Dacă totuşi ai puţin răgaz, scrie-mi. M-ar bucura mult. Cu îmbrăţişări prieteneşti, Blanka Brucăr.

8.

Bucureşti, 6 iunie 1958

Dragă doctore Löwenstein,

Scrisoarea ta, datată din 3 mai, a sosit la 3 iunie. M-au bucurat multe din cele ce îmi scrii şi multe m-au pus pe gânduri. Nu te surmena şi încearcă acum calea pe care, nu ştiu din ce fantezie, te-am îndemnat s-o urmezi, în scrisoarea mea din 26 mai a.c. Înţeleg râvna pe care o depui, împreună cu soţia ta, să te afirmi ca gânditor şi psiholog şi înţeleg de ce eşti nemulţumit cu învăţarea ivritului, deşi profesorii v-au promovat. Ascensiunea ta la universitate ar fi şi ea binemeritată şi dacă liniştea şi atmosfera intelectuală a Ierusalimului te îmbie să iei acest drum, îţi urez din toată inima nu numai mult succes, dar şi izbânda cea mai deplină a eforturilor pe care le faci. Şi acum se deapănă puţin amintirile...

În 1935 mi s-a oferit o catedră de filosofie la universitatea din Ierusalim, iar în 1938 mi s-a reînnoit oferta. Dacă nu mă înşel, Mizrachi ştie de această ofertă. Eu însă, lipsit de orientare, n-am dat urmare acestei propuneri, uitând că în 1934, deci cu un an în urmă, Iorga s-a opus să mi se dea premiul Năsturel, pentru lucrarea *Filosofi şi sisteme*, ca nu cumva această onorare să-mi deştepte veleitatea de a fi numit la universitatea de aici. Argumentul său „academic” a triumfat, iară eu n-am ştiut să trag nici o consecinţă din această împrejurare. Întâmplarea aceasta nu este însă nimic faţă de aventura trăită în ultimul an cu pensia de merit ce urma să o primesc de la Academie, sau faţă de aventura cu pensia ce urma să o primesc de la Ministerul Învăţământului, la împlinirea vârstei mele de 70 de ani. Ele s-au soldat fără nici un rezultat, așa după cum s-a soldat şi încercarea mea ultimă de a fi primit în Uniunea Scriitorilor. Voiam ca după primire să cer să mi se acorde o pensie la care cred că aveam dreptul, după o muncă dezinteresată de aproape 45 de ani în folosul culturii româneşti. Îţi reproduc rânduri din referatul lui Perpessicius (după ce enumeră lucrările de critică literară de la începutul activităţii mele): „Iată câteva numai din titlurile la întâmplare alese, ale unei preocupări, pe cât de constantă, pe atât de fericit exprimată, a criticului şi estetului literar I. Brucăr. Aceste calităţi şi aceste merite – atât de imperfect schiţate – recomandă îndeajuns pe tov. I. Brucăr şi-l îndreptăţesc să solicite a fi membru al Uniunii Scriitorilor din R.P.R. Pentru bogata sa activitate împlinită şi pentru pilda pe care participarea sa neobosită la viaţa de azi o oferă tinerilor generaţiei – socotesc că tov. I. Brucăr binemerită de la obşte noastră şi se cuvine recomandat şi sprijinit cu toată căldura. Ceea ce şi încerc, cu sfială totuşi, în aceste rânduri”. Şi într-adevăr, în şedinţa din 20 februarie 1958, am fost primit în Uniune, împreună cu alţi câţiva intelectuali mai în vârstă. Nu îndrăznisem până la 70 de ani să fac parte din Uniunea Scriitorilor. Cei tineri însă, care cu o cârtică de versuri, sau cu un roman mai mult sau mai puţin izbutit, bat nerăbdători la porţile gloriei, au protestat că ei şi așa şi pe dincolo, au fost lăsaţi deocamdată de o parte. Urmarea a fost că la 30 mai s-a dat un răzvot şi eu împreună cu Dan Simonescu⁶¹ (care a scris despre Gaster⁶²) şi alţii, am fost respinşi. Am aflat despre aceasta şi din

⁶¹ Dan Simonescu (1902–1993), istoric literar şi bibliograf român.

⁶² Este vorba despre lingvistul Moses Gaster (1856–1939).

Gazeta literară a Uniunii. Cum depănarea amintirilor se leagă și cu cele de astăzi, mă opresc aici, nevoind să mă fac prea mult cântărețul tristeții mele.

Răspund în consecință rândurilor tale, urându-ți succes și cu prilejul convorbirilor tale cu Buber și cu Hugo Bergmann⁶³ (care e un filosof kantian, dar pe care îl cunosc prea puțin din scrierile sale).

Sunt foarte de acord și mai mult decât bucuros ca în locul *Psihologiei* să mi se traducă *Ethica Repetita*. Îți trimit în acest scop, după cum îmi ceri, sumarul lucrării. Dar concret, îți mărturisesc că nu știu cum poate ajunge lucrarea acolo. Așa că de am propus *Psihologia*, am făcut-o deoarece am crezut că este în posesia ta sau că se află la Biblioteca Universității din Ierusalim. Zilele acestea a apărut, într-un volum compact de aproape 800 de pagini, *Istoria Psihologiei*, scrisă de Ralea și C. Botez⁶⁴. În paginile consacrate psihologiei românești este menționată și *Psihologia* mea, la pag. 696, astfel: *Psihologia lui I. Brucăr*: „Într-un volum restrâns, este un solid manual de nivel universitar, deși unele probleme adoptă poziții idealiste”. După cum ți-am mai scris, sunt de aceeași părere cu tine în privința psihologiei americane și a testelor. De altfel, în *Psihologia* mea, în cap. „Despre măsurarea inteligenței”, iau poziție împotriva testelor și arăt la cât se poate reduce valoarea lor. Dacă ai cartea, te rog să recitești acest capitol. Desigur că lucrarea, în cazul unei traduceri, ar trebui să fie pusă la punct și cu bibliografia până la zi. Aș putea să fac și acest lucru. De altfel, între 1948 și 1951, am lucrat la ediția a doua a *Psihologiei*. Manuscrisul are circa 1200 pagini, deci două volume. Ediția aceasta cuprinde bibliografia până la 1951. Nu cred că de atunci și până azi să fi apărut ceva deosebit, care ar trebui să fie menționat cu tot dinadinsul. Despre Rorschach⁶⁵ vorbesc și eu, chiar în ediția întâi, și tot așa vorbesc și despre Jung, la cap. „Temperament și caracter”. Ediția a doua accentuează apoi, ceva mai mult decât ediția întâi, caracterul filosofic al *Psihologiei*. Nici unul din cele 30 de capitole ale ediției a doua nu uită să facă incursiuni și în problemele filosofiei. Și deși este concepută structuralist, n-am uitat în privința celorla de mai sus nici de propoziția cu care H. Henning își termină primul capitol [al] *Die Psychologie der Gegenwart* [Berlin, Mauritiusverlag, 1925]: „Wie gesagt, die neue Psychologie verlangt eine neue Philosophie”⁶⁶. După cum n-am uitat nici de textul lui Lalande⁶⁷, din marea psihologie a lui G. Dumas, vol. I⁶⁸, tratând despre obiectul acestei științe. Lalande arată acolo, referindu-se și la opinia lui Durkheim, că ar fi o greșeală să nu vedem că psihologia se leagă și cu metafizica, întrucât problema relației corp-suflet, problema nemuririi sufletului (Spinoza ar spune mai curând eternitatea sufletului) și problema liberului arbitru nu sunt probleme strict psihologice. Am citat din memorie, neavând volumul la dispoziție.

Am auzit despre noii doctori honoris causa, dar n-am aflat despre onorarea lui Buber cu premiul Goethe. M-a bucurat mult această cinstită.

Îți mulțumesc pentru urările de ziua mea și cu toate că pe la voi i se urează omului să trăiască până la 120 de ani, eu doresc să trăiesc numai până în 1977, ca să mor în anul 300 de la moartea marelui nostru Spinoza.

Am aflat cu bucurie că O. Rispler trăiește. Pe aici se zvonise, mai demult, că a murit împreună cu martirii de pe Struma. Când a apărut *Filosofia lui Spinoza*, în 1930, l-am rugat să-mi traducă în ebraică partea care tratează despre „Elementele evreiești”. A tradus, a trimis-o unei publicații ebraice, apoi mi-a comunicat că manuscrisul a fost pierdut. Nu l-aș ruga astăzi să traducă același capitol decât în redactarea modificată din ediția a doua a *Filosofiei lui Spinoza*, ediție care este gata de tipar încă din 1938. Te rog să-i transmiți salutările mele prietenești și tot așa și cumnatului tău Wili, pe care

⁶³ Samuel (Schmuel) Hugo Bergman(n) (1883–1975), filosof israelian.

⁶⁴ Este vorba despre Acad. M. Ralea și C. I. Botez, *Istoria Psihologiei*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, 738 p.

⁶⁵ Hermann Rorschach (1884–1922), psihiatru și psihanalist elvețian.

⁶⁶ „Așa cum am spus, noua psihologie cere o nouă filosofie”.

⁶⁷ Pierre André Lalande (1867–1963), filosof francez.

⁶⁸ Este vorba despre articolul „La psychologie, ses divers objets et ses méthodes”, publicat de André Lalande în Georges Dumas, *Le Nouveau Traité de psychologie (1930–1949)*, Tome I (1930).

desigur că-l cunoaștem. Iar soției lui Wechsler (care a fost un om admirabil), te rog să-i transmiți, dacă o mai vezi, omagiile mele și amintește-i de lunga noastră convorbire telefonică în privința educației fiului ei. Avea mari predispoziții pentru studiul chimiei.

Salutări lui Mizrahi, pe care-l îmbrățișez cu cea mai caldă prietenie, lui Aberman și W. Marcus. Dar cine este Marcos, despre care îmi scrii: Și cine este Rothenstreich?

Este bine că mi-ai amintit de perspectivele nietzscheene, ca măcar în gând să fim ca păsările. Eu precizez: să fim ca vulturii, întrucât nu zburăm ca vrăbiile, ci ca și vulturii, singuri.

Sunt atent cu privire la cele ce ne trimitеți. Și în afară de o stofă gris pentru un pardesiu bărbătesc, vă rog să ne trimitеți cu aceeași bunăvoință ca și până acum, aceleași lucruri.

Apropo din nou despre Spinoza. Cu câteva luni înainte de aniversarea mea, am fost vizitat de un fost coleg de școală, de la Gimnaziul evreiesc. Între altele, a venit vorba și de scrierile mele spinoziste. I-am dat să citească studiul meu „Cosmodiceea, un studiu despre Nietzsche și Spinoza”. M-am pomenit de ziua mea că mi-l aduce tradus în franțuzește. Mircea spune că e chiar mai frumos în franțuzește decât în românește. Din primul moment m-am gândit la tine și am voit să dedic lucrarea spinozistului emerit, despre care mi-ai scris atât de elogios, fiind și un mare latinist în același timp. Dar vorba aceea, wie kommt die Katz uber's Wasser?⁶⁹

Amicul meu, ce sunt nostalgiile pentru tine ca și pentru mine: o formă transfigurată până la purificare a dorințelor noastre. Învăluindu-le însă într-un fel de melancolie icarică și transmițându-le celor dragi nouă peste nouă mări și nouă țări, izbutim totuși să amestecăm în așa fel sarea gândurilor noastre, ca tot ceea ce ne deșirase țesuturile miraculoase ale inimii să dispară făcând loc doar unei liniști triste. Ne împăcăm atunci cu gândurile noastre și continuăm să fim grădinarii propriului nostru ogor, participând la un act de creație spirituală, care singur dă sens înalt existenței noastre.

Te îmbrățișez cu mult drag, al tău I. Brucăr.

15 iunie 1958

Dragul meu,

Deși am obiceiul să răspund „cu întoarcerea curierului” scrisorilor ce mi se trimit, am întârziat să-ți trimit scrisoarea din 6 iunie, voind să-i atașez sumarul *Ethicii Repetita*. Lucrarea a fost scrisă punând titlul numai celor cinci părți ale ei. Apoi, am ușurat respirația ideilor din cele 564 pagini, prin semnele cifrelor latine și arabe și a literelor latine și grecești. Voind deci să-ți trimit sumarul cerut m-am apucat să-mi recitesc manuscrisul, bătut de Blanka la mașină, ceea ce m-a ținut până ieri, în 14 [iunie]. Sumarul pe care ți-l trimit separat peste câteva zile, după ce va fi transcris la mașină, este de fapt un index care luat în parte și în totalitatea lui rezumă, ca și indexurile din lucrările clasice latine de filosofie, conținutul întregii lucrări. Vei vedea din acest cuprins întreaga construcție a opusului. Cred că te vei putea ghida în tot cuprinsul lui de idei.

Ți-l trimit ca mărturie a încrederii izvorâte din adâncă prietenie ce ne leagă de atâta vreme, rugându-te a nu-l încredința decât aceluia de a căror sinceritate și loialitate te vei fi convins în prealabil. Aștept cu nerăbdare să-mi comunicii observările [observațiile] tale asupra indicelui.

Îți mulțumesc pentru prospectul *Kant Studien*. Sunt puțini redactori pe care îi mai cunosc: Bolnov⁷⁰ și Gadamer⁷¹, Glockner⁷² și Kroner⁷³ (mari hegelieni), Lachièze-Rei⁷⁴, Plessner⁷⁵, Tillich⁷⁶

⁶⁹ Cum merge pisica pe apă?

⁷⁰ Este vorba despre filosoful și fizicianul german Otto Friedrich Bollnow (1903–1991), ce a studiat filosofia cu Martin Heidegger.

⁷¹ Hans-Georg Gadamer (1900–2002), filosof german, cel mai important hermeneut al secolului XX.

⁷² Hermann Glockner (1896–1979), filosof german.

⁷³ Richard Kroner (1884–1974), filosof german.

⁷⁴ Pierre Lachièze-Rey (1885–1957), filosof francez.

⁷⁵ Helmuth Plessner (1892–1985), filosof și sociolog german.

⁷⁶ Paul Johannes Tillich (1886–1965), filosof existențialist și teolog creștin (unul dintre cei mai influenți teologi ai secolului XX).

(care între altele a scris un studiu admirabil, în *Kant Studien*, cam prin 1938, cu titlul „Philosophie unde Schicksal”), Max Wundt⁷⁷, Menzer⁷⁸, Wlecschauwer⁷⁹, Thyssen⁸⁰, Siegfried Marck⁸¹, H. Pichler⁸² (citat și în cap. despre *Etică*, scris după câte îmi amintesc de W. Wundt⁸³, în vol. *Systematische Philosophie*⁸⁴), Rothacher⁸⁵. Mă interesează să știu cine este A.[sriel] Weissmann, din Haifa, pe care îl văd notat (*Kant Studien*, Bd. 47), cu studiul „Der Satz vom ausgeschlossenen Dritten in seiner Beziehung zu den Grundlagen der Logik”⁸⁶. Poate are un extras. Mă interesează lucrarea sa. Și eu am scris despre principiul terțului exclus în legătură cu logica (după cum ți-am relatat în una din scrisorile mele anterioare). M-ar interesa și studiul lui Rothacher (*Kant Studien*, Bd. 48), „Anschauungen ohne Begriffe sind blind”⁸⁷.

Sunt invitat la Congresul de filosofie din septembrie 1958, la Padova, m-am gândit că ar fi bine să trimit Congresului studiul meu „Spinoza în gândirea lui Bergson și Brunschvicg”, tradus în franțuzește. Voi fi fericit să-ți pot trimite o copie.

Cu aceleași nostalgii și bune sentimente, te îmbrățișez cu drag, rugându-te să nu-mi iei în nume de rău că ți-am scris prea mult despre atât de multe.

Rămân al tău, I. Brucăr.

Sărutări de mâini și mulțumiri Rozicăi.

Dragă Roza,

M-au bucurat mult rândurile tale. Îți mulțumesc pentru pachetul trimis. L-am ridicat fără nicio dificultate și l-am valorificat la maximum. Conținutul pachetelor este bine alăturat; rezultatul eficient. Mulțumesc încă. Mă pot lipsi astfel în mare măsură de scrisul la mașină. Rămân doar secretara bărbatului meu; are de pus la punct o seamă de lucrări, care vor avansa acum într-un ritm mai accelerat, eu fiind mai liberă și mai puțin obosită. Te rog să mă sprijini mai departe.

Ne pare nespun de bine că în curând vă veți așeza pe nași. Sigur că viața mai puțin tracasată, viața de familie, vă va prii amândurora. Așa cum te știu destoinică sunt sigură că vei reuși și în noua ipostază de gospodină și secretară. Să fie cu noroc și spor. Nu uitați să ne scrieți noua voastră adresă.

De ziua lui Brucăr, băieții noștri, nepoții și nurorile au ținut să fim împreună. S-au risipit din nou, reluându-și fiecare ocupația. Le ducem din nou dorul în speranța unei revederi cât mai apropiate. Mănel a păstrat și ne-a arătat o fotografie luată când eram împreună cu voi la Poiana Țapului. Am rețrăit după atâția ani zilele petrecute cu voioșie acolo. O amintire înduioșătoare și răscolitoare. Parcă a fost ieri și totuși peste câte am trecut de atunci!

Multe prețuiri doctorului și cu mult drag și prietenie, Blanka Brucăr.

9.

București, 19 iunie 1958

Dragul meu doctore Löwenstein,

În dimineața zilei de ieri ți-am expediat scrisoarea mea cu data de 6 și 15 iunie, scriindu-ți despre sumarul *Ethicii Repetita* și despre *Kant Studien*, despre eficiența trimerelor tale și, în sfârșit,

⁷⁷ Max Wundt (1879–1963), filosof german cu puternice viziuni antisemite.

⁷⁸ Paul Menzer (1873–1960), pedagog și filosof german.

⁷⁹ Herman Jan Melania de Vleeschauwer (1899–1986), filosof și istoric belgian.

⁸⁰ Johannes Thyssen (1892–1968), filosof german.

⁸¹ Siegfried Marck (1889–1957), filosof german.

⁸² Hans Pichler (1882–1958), filosof german.

⁸³ Wilhelm Maximilian Wundt (1832–1920), psiholog, fiziolog și filosof german, întemeietor al psihologiei ca știință autonomă.

⁸⁴ Este vorba despre volumul *Systematische Philosophie*, de W. Dilthey, A. Riehl, W. Wundt, W. Ostwald, H. Ebbinghaus, R. Eucken, Fr. Paulsen, W. Münch, Th. Lipps; Gebundene Ausgabe, 1907.

⁸⁵ Erich Rothacker (1888–1965), filosof și sociolog german.

⁸⁶ „Principiul terțului exclus în relația sa cu fundamentele logicii”.

⁸⁷ „Intuițiile fără concepte sunt oarbe”.

și despre respingerea cererii mele de a fi primit în Uniunea Scriitorilor. Ieri după amiază am primit aerograma ta, datată din 9 iunie. Înseamnă că în nouă zile a ajuns aici, ceea ce este un record, față de cealaltă scrisoare a ta din 3 mai, care a sosit exact după o lună, la 3 iunie.

Alăturat îți trimit sumarul-index, pe care mi l-ai cerut. Aștept cu nerăbdare observările [observațiile] tale.

N-am auzit până acum de prof. Fritz Beer⁸⁸, deși am urmărit publicațiile din Schocken Verlag; mai am în bibliotecă câteva din cărțile apărute în această editură. Sunt excelente și presupun că așa trebuie să fie și cartea doctorului Beer. Nu-mi scrii însă ce subiect tratează. Înțeleg că este un subiect de filosofia istoriei. În bibliografia de care te vei folosi, cred că îl vei avea în vedere și pe Graetz⁸⁹, cu studiul *Die Konstruktion der jüdischen Geschichte* (Schocken Verlag). Pe A.D. Xenopol⁹⁰ cu a sa *La théorie de l'histoire* (1908), apărută în prima ediție cu titlul *Les principes fondamentaux de l'histoire* (1899). Lucrarea este importantă fiindcă teoria lui Xenopol despre unicitatea faptelor istorice a apărut aproape odată cu aceeași teorie a faptelor istorice unice a lui Rickert⁹¹. După mine, această teorie se întemeiază logic pe teoria noțiunilor individuale și a judecăților singulare (nu particulare, care ca și cele universale se referă la sfera cantitativă a noțiunilor). În *Logica* sa, Siegart⁹² se ocupă pe larg de aceste noțiuni. Îți mai amintesc și de cartea lui Otto Braun: *Geschichtsphilosophie* (ed. Meiner, Leipzig, 1921). Nu știu dacă printre cărțile tale se găsește și volumul lui N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*. În afară de studiul introductiv, care face un istoric al filosofiei istoriei până la Nietzsche, el cuprinde câteva expuneri ample, despre filosofia istoriei la Dilthey, Windelband, Rickert, Xenopol, Simmel, Adrienne Naville⁹³ (*Clasificarea științelor. Ideile doamnelor științelor și raporturile lor*) și Oswald Spengler⁹⁴. Tot Bagdasar a scris un bun studiu despre filosofia istoriei, cuprinzând întreaga problematică a acestei discipline. Studiul a apărut în volumul omagial C.R. Motru, în 1932. Nu-l uita nici pe Lamprecht⁹⁵, cu a sa *Einführung in das historische Denken* [Berlin, Voigtländer, 1912], nici pe Nordau⁹⁶, nici pe Theodor Lessing⁹⁷ (care, în paranteză, a scris un studiu slab despre Nietzsche).

Nu știu la cine te referi, vorbindu-mi de legătura sa la revista de filosofie a universității din Ierusalim. Iar dacă el este spinozistul emerit, căruia voiesc să-i dedic studiul despre Nietzsche și Spinoza, atunci te rog să-i arăți indexul meu în întregime. Dar dacă este o persoană pe care nu o cunoști prea bine, atunci alege tu partea pe care o vei socoti că ar fi cea mai bună sau cea mai interesantă și prezintă-i această parte. Sub controlul tău, Rispler ar putea să traducă întregul text în ebraică, dacă persoana despre care îmi vorbești nu cunoaște limba română. Rezerva mea îmi amintește de această pățanie a lui Spinoza: după cum știi, manuscrisul *Eticii* circula printre așa zișii săi prieteni creștini. Ajungând și în mâinile lui Oldenburg, acesta îl întreabă pe Spinoza, prin Tschirnhaus, dacă-i poate încredința și lui Leibniz acest manuscris. Spinoza s-a opus, întrebându-l pe Tschirnhaus dacă s-a asigurat mai întâi de caracterul lui Leibniz. Spinoza a avut dreptate să se îndoiască de caracterul lui Leibniz deoarece în timp ce Leibniz îi scria scrisori admirative, îl batjocorea în scrisorile către profesorul său Thomasius. Cu toate că Spinoza s-a opus să i se încredințeze lui Leibniz manuscrisul *Eticii*, Tschirnhaus i-a încredințat totuși acest manuscris, iar urmarea a fost că deși ideea de substanță și teoria monadelor din filosofia leibnizeană pare a nu avea „nimic comun cu filosofia lui Spinoza”,

⁸⁸ Probabil Otto Fritz Beer (1910–2002), dramaturg, muzician, jurnalist austriac.

⁸⁹ Heinrich Graetz (1817–1891), unul dintre cei mai importanți istorici ai secolului XIX.

⁹⁰ Alexandru D. Xenopol (1847–1920), istoric, filosof și scriitor român, autorul primei mari sinteze de istorie a românilor.

⁹¹ Heinrich John Rickert (1863–1936), filosof neo-kantian german.

⁹² Christoph von Sigwart (1830–1904), filosof și logician german.

⁹³ Este vorba, de fapt, despre Adrien Naville (1845–1930), ce s-a ocupat de clasificarea științelor.

⁹⁴ Oswald Arnold Gottfried Spengler (1880–1936), filosof idealist și istoric german.

⁹⁵ Karl Gotthard Lamprecht (1856–1915), istoric german.

⁹⁶ Max Nordau (Simon Maximilian Suedfeld) (1849–1923), filosof, scriitor și medic, co-fondator al World Zionist Organization.

⁹⁷ Karl Theodor Richard Lessing (1872–1933), filosof și publicist german.

întrucât Leibniz vorbește de mai multe substanțe, nu de una singură ca Spinoza (așa susținea Leibniz) – atât Louis Breguet (pe care îl citează și Goethe), cât și Moses Mendelssohn și Brunschvigg (vezi *Le Progres de la conscience dans la philosophie accidentale*) au semnalat totuși „împrumuturile”. De aici se vede cât de periculos este să se încredințeze celor neverificați manuscrisele înainte ca ele să fi văzut lumina tiparului.

Sunt de acord cu cele ce-mi scrii, despre existențialism. Ca gânditor raționalist, nu mă pot împăca nici eu cu tematica acestei filosofii. Iar în ceea ce îl privește pe Jaspers, deși a scris la început o excelentă lucrare de psiho-patologie, nu m-am împăcat nici cu a sa *Psychologie der Weltanschauungen* (pe care am dăruit-o unui student, după ce încercasem să o citesc), nici cu *Die geistige Situation der Zeit*, nici cu cele trei volume *Philosophie*, care încearcă să ne dea cheia cu care am putea dezlega marile probleme ale filosofiei. A scris un bun studiu despre Descartes, apărut în *Revue de Methaphysique et de Morale*, cu prilejul tricentenarului morții lui Descartes.

Te felicit că doctorul Bein te-a apreciat și că astfel, grație lui, indubitabil însă grație meritelor pe care el a trebuit numai să ți le recunoască, ai intrat la institutul de istorie. Și oricare ar fi exclusivismul celor de la universitate, sunt convins că vei izbuti să pătrunzi și acolo, pe ușa cea mare. Este impresionant ceea ce-mi scrii despre străzile Ierusalimului, pavate cu creiere și inteligențe. Nu trebuie să manifesti totuși vreun dubiu în ceea ce privește puterile tale, din pricină că n-ai lucrat câțiva ani. Faptul acesta este desigur un martiraj moral, pe lângă cel fizic suferit. Sunt însă convins că prin străduința pe care o depui de a „regăsi timpul pierdut”, vei izbuti să fii iară la curent cu cele filosofice. Și apoi, oricât de pregătiți ar fi cei de la universitate, dă-mi voie să cred că individual luați, noi cei din România, nu suntem mai prejos de ei. Am urmărit conferința pe care Bistrizki a ținut-o aici despre Bergson, și am vorbit puțin și cu Kurt Ioachim Grau⁹⁸, care m-a vizitat în drumul său spre Israel. Sunt mulți ani de atunci. Kurt Ioachim Grau a scris o mică și foarte bună lucrare de logică, după B. Erdmann⁹⁹, apărută în colecția „Aus Natur unde Geiteswelt”. Și l-am citat chiar în *Noi probleme de filosofie*. Dar cred că și noi putem ține conferințe, măcar la același nivel și să scriem cărți tot atât de bune, cel puțin. Suferim numai de un complex de inferioritate. Asta îmi amintește de următoarea întâmplare: după ce am scris în 1932 o amplă recenzie despre cartea lui Hermann Friedmann¹⁰⁰, *Die Welt der Formen [System eines morphologischen Idealismus*. Berlin, Paetel, 1925], pe care am îmbinat-o cu lucrarea lui Fr. Kuntze¹⁰¹, *Der morphologische Idealismus [; seine Grundlagen und seine Bedeutung*, München, Beck, 1929], i-am trimis lui Friedmann, prin editura sa, recenzia apărută în *Revista de filosofie*. Am primit de la Friedmann o scrisoare prin care mă ruga să-i traduc studiu. I l-am tradus și trimis și m-am pomenit mai întâi cu o telegramă, care are acest conținut: „Ihre Studie steht als Gründlichkeit, Klarheit und Schönheit, in aller ersten Reih”¹⁰², și apoi mi-a trimis o scrisoare prin care îmi spunea că studiul meu, împreună cu lucrarea sa, fac obiectul preocupărilor studenților în filosofie de la universitatea din Helsingfors, unde cred că Friedmann este și acum profesor. Mă întreb de ce n-am publicat acest articol în *Kant Studien*, unde era Arthur Liebert¹⁰³, cu care de mulți ani eram într-o corespondență filosofică din cele mai asidue. Din pricina modestiei, a lipsei de încredere în mine însumi, continuând să rămân eine Lokalgröße¹⁰⁴? Nu știu. Dacă ești stăpânit de același complex de inferioritate, te sfătuiesc și te rog să te lepezi de el, așa după cum m-am lepădat și eu, îndrăznind acum să dau piept cu străinătatea, dorind să mi se traducă măcar cele trei volume de filosofie spinozistă. Din rădăcina acestei filosofii a crescut *Ethica Repetita* și o filosofie pe care ca exegeză nu o cred inferioară studiilor despre Spinoza scrise de alți autori, iar ca critică a cunoașterii și concepție personală, nu o cred – prin originalitatea ei, prin felul nou de a deslega marea problemă a adecuației

⁹⁸ Kurt Joachim Grau (1891–1947), logician german.

⁹⁹ Benno Erdmann (1851–1921), filosof și logician german.

¹⁰⁰ Adolph Hermann Friedmann (1873–1957), filosof și jurist german.

¹⁰¹ Friedrich Kuntze (1881–1929), filosof german.

¹⁰² „Ca temeinicie, claritate și frumusețe, studiul Dvs se află în primele rânduri”.

¹⁰³ Arthur Liebert (1878–1946), filosof neo-kantian german.

¹⁰⁴ Celebritate locală.

rei et intellectus, și prin felul nou cum pun în discuție problema etică a omului – inferioară lucrărilor unor filosofi cu renume, înaintea cărora ne ploconim, numai fiindcă au scris într-o limbă de circulație universală.

Dragul meu, eu nu mă plictisesc scriindu-ți. Aș fi mai mult decât bucuros să știu că nu te plictisești citindu-mă.

Cu îmbrățișările cele mai prietenești, al tău, I. Brucăr.

Sărutări de mâini Rozicăi.

Dragă Rozica,

Din scrisoarea mea anterioară ai văzut cam cum îmi împart timpul și zilele. Mulțumită vouă, mai puțin oboșită și mă pot ocupa și de „penații mei”. Vă doresc multă sănătate și vă îmbrățișez cu toată afecțiunea. Blanka Brucăr

28 iunie 1958

10.

București, 19 august 1958

Dragă doctore Löwenstein,

În așteptarea încordată a răspunsului tău la scrisoarea mea din 19 iunie, cuprinzând și sumarul *Ethicii*, scrisoare pe care ai primit-o la 9 iulie, îți trimit ție, Rozicăi și familiei tale, cele mai calde urări cu ocazia anului nou. Socotesc că aceste urări la care se asociază din toată inima și Blanka și familia mea îți vor sosi la timp. De asemenea, vă spunem și într-un ceas bun cu ocazia așezării larilor și penațiilor în noua voastră locuință din Ierusalim.

1. Se vede că acei de la Academie au avut oarecari remușcări, așa că m-am pomenit invitat să particip la o lucrare despre *Istoria logicii românești*, urmând să prezint câteva capitole de probă la începutul lunii septembrie. Am acceptat desigur invitația, rămânând ca la data fixată să mă prezint la examen...

2. În legătură cu filosofia istoriei: desigur că vei avea în vedere și lucrarea lui Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte* și studiul lui Kant, „Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht”¹⁰⁵ (după cât îmi amintesc este o recenzie amplă a lucrării lui Herder). De asemenea, vei avea în vedere și lucrarea lui Kurt Breysig¹⁰⁶, *Vom geschichtlichen Werden*. Cu prilejul adunării de material la Biblioteca Academiei pentru *Istoria logicii românești*, am dat și de oarecare bibliografie în legătură cu filosofia istoriei, transcriind bibliografia pentru tine. Ea este împrăștiată printre notele mele și o voi aduna cu prilejul redactării capitolelor. Dacă ai însă nevoie de ea mai curând, nu va fi o prea mare osteneală să ți-o trimit cu următoarea mea scrisoare.

3. Fiind invitat la congresul de filosofie de la Padova, congres care are loc acum la începutul lunii septembrie, am trimis secretariatului studiul meu, tradus în franțuzește, despre „Spinoza în filosofia lui Bergson și Brunschwig”, rugând pe cei de la secretariat să fie inserat în volumul consacrat comunicărilor. Cum ai posibilitatea, cred, să intri mai ușor cu ei în legătură, te-aș ruga, dacă ai timp, să correspondezi și cu ei, întrebând dacă au primit studiul meu. Dacă studiul nu poate fi inserat, fie din pricină că a sosit prea târziu, fie din cauza că nu se încadrează subiectelor pentru comunicări, te autorizez să ceri să ți-l trimită, spre a-l folosi eventual pentru revista de filosofie din Israel.

4. În *Gazeta literară*, din iulie 1958, am găsit notița că sub auspiciile Organizației UNESCO au apărut traduceri în limba arabă ale lui Aristotel, Descartes, Shakespeare, Montesquieu, Pascal, Racine, Corneille, John Locke, Jean Jacques Rousseau. Lipsește însă Spinoza, care este o valoare permanentă a umanității. Opera lui Spinoza, ca și comentariile asupra ei, traduse (și alese cu grijă în

¹⁰⁵ Este vorba despre Immanuel Kant, „Idea unei istorii universale cu scop cosmopolit [1784]”, studiu tradus în limba română de Traian Brăileanu, București, Editura Casa Școalelor, 1943.

¹⁰⁶ Kurt Breysig (1866–1940), istoric german.

ceea ce privește comentariile) și publicate tot sub auspiciile UNESCO în ebraică și franceză, ar folosi tuturor popoarelor. Sau poate că există de acum o traducere în limba ebraică a operelor lui Spinoza? Dacă nu a operelor complete, cel puțin a *Eticii*. Nu știu ce asociere de idei se face în mintea mea cu privire la *Ethica Repetita*, tradusă în ebraică și în franțuzește. Ai tu timp să te ocupi de o problemă ca aceasta, urmărind cu tenacitate să scoți la lumină o carte și un gânditor, spre a-l impune contemporaneității, dacă ai fi convins că merită?

În scrisoarea mea anterioară, am uitat să-i mulțumesc dnei Rebeca Cleinerman, pentru pachetul trimis și pe care l-am primit la 2 iulie. Îi mulțumesc acum. De la această dată n-am mai primit nimic.

Răspunde-mi, te rog. În așteptarea rândurilor tale, te rog să primești îmbrățișările cele mai prietenești de la al tău, I. Brucăr.

Dragă Rozica,

Vă doresc la mulți ani cu bucurii, sănătate și voie bună. De mult nu mai avem știri de la voi. Încă odată un an bun pentru voi toți.

Cu dragoste, Blanka Brucăr.

25/8/1958

11.

București, 9 octombrie 1958

Dragul meu doctore Löwenstein-Lavi,

La 9 iunie 1958 am primit scrisoarea ta telegramă. De atunci până azi, în 9 octombrie 1958, n-am mai primit nici un rând de la tine. Mă întreb ce a putut interveni ca să lași patru luni pline, fără să răspunzi la nici una din scrisorile pe care ți le-am trimis în acest lung interval de timp. Cea din 19 iunie a.c. cuprinde doar și indexul rezumativ al *Ethicii Repetita*, și era de importanță pentru mine să știu că l-ai citit și ai făcut observațiile de rigoare. Mă așteptam ca după primirea lui să începem o discuție care m-ar fi pasionat și m-ar fi dus desigur la limpezirea unor idei și probleme. Ca psiholog trebuie să știți că măsurarea psihologică a timpului nu corespunde celei cronologice, conversaționale – mai ales când măsurarea aceasta este legată, ca în cazul meu, de o așteptare, de un răspuns, de o speranță. Timpul scurs de la 19 iunie până azi mi se pare deci mai mult decât dublul timpului cronologic. Iară repercursiunea psihică este o stare de neliniște, vagă, de întrebare și nedumerire, învăluită într-un estompat sentiment de tristețe, care îmi inhibă gândirea și îmi anihilează orice posibilitate de a găsi explicația tăcerii tale.

În afară de așteptarea încordată a răspunsului tău la scrisoarea mea din iunie, aștept răspunsul și la scrisoarea mea din august a.c., în care te rugam să te interesezi la secretariatul Congresului de filosofie din Padova, în privința soartei studiului meu despre „Spinoza în gândirea lui Bergson și Brunschvicg”.

Te mai întrebam, în altă scrisoare anterioară, dacă ai nevoie de bibliografia peste care am dat cu prilejul culegerii de material pentru colaborarea la *Istoria logicii românești*. Nici un răspuns din partea ta la toate acestea. Vei înțelege în consecință că am toate motivele să fiu neliniștit și nedumerit.

Te rog să risipești îndoielile mele și să-mi răspunzi de îndată la toate întrebările, adăugând și comunicările cu privire la instalarea voastră din Ierusalim, cu privire la preocupările tale actuale și la realizările tale pe plan istoric și filosofic. Dacă ai prospecte noi din *Kant Studien*, te rog trimite-mi și mie câteva.

În așteptarea încordată a știrilor tale, află în ce mă privește că am prezentat introducerea și primul capitol din contribuția mea la istoria logicii românești și că sunt în așteptarea criticii respective. Între timp, am început redactarea celui de-al doilea capitol, voind să fiu cât mai repede gata, spre a începe, probabil, *Itinerariul spinozist în istoria filosofiei*. Dar despre asta ți-am mai scris.

Și eu și Blanka vă mulțumim pentru cele trimise la sfârșitul lunii septembrie. Darul vostru a fost bine venit, mai ales că Blanka nu are de lucru și trebuie să încropim totul împreună cu Mircea,

care așteaptă să se realizeze unde îl vor îndemna pașii, spre un alt cer, mai cald, mai drept și mai luminos. Să-i ajute Dumnezeu!

Aștept, iubite amice, un semn de viață din parte-ți. Când îl voi primi, voi putea spune, ca nu știu care împărat din poveste: *mi amici, bene fecisti, mihi hodie*¹⁰⁷.

Al tău cu drag, I. Brucăr.

Dragă Rozica,

Despre noi v-a scris Brucăr detaliat. Eu sunt în așteptarea știrilor voastre bune și mulțumindu-vă pentru că nu ne uitați, te îmbrățișez cu prietenia veche, urându-vă multă sănătate și voie bună.

Blanka Brucăr

P.S. Pentru ca realizările să fie eficiente, vă rugăm să trimiteți lucruri din lână. Mulțumim. B.B.

12.

București, 14 noiembrie 1958

Scumpul meu doctor Löwenstein-Lavi,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea ta din 19/10/1958. M-ai liniștit și în privința sănătății tale și în privința planului analitic al *Ethicii repetita*. Știu că este în posesia ta și asta îmi este pentru moment suficient, deși nu știu ce ai de gând să întreprinzi cu studiul meu. Îți mulțumesc și pentru aprecierile pe care le faci. *Ethica repetita* este o lucrare de amploare, originală în multe privințe și ar fi într-adevăr păcat să stea în manuscris, fără vreun folos, în consecință, pentru cititori. Dacă în Israel nu sunt cititori în ivrit pentru o astfel de lucrare, ceea ce îmi pare foarte ciudat, *Ethica repetita* ar putea fi tradusă cu toate acestea în franțuzește și în felul acesta ea ar putea circula și găsi răspândirea pe care socotesc că o merită. Aș putea să traduc această lucrare aici, în franțuzește, dar în acest scop am nevoie de circa 6000 lei, socotind zece lei pagina de tradus, la 564 pagini cât are manuscrisul. I-am scris lui Campus de câteva ori să caute să facă ceva în această direcție, dar nu mi-a răspuns, așa că eu nu-i mai scriu. Poate că ar fi cazul să ceri sprijinul lui Mizrahi. Oricum, dragul meu, lucrurile s-ar putea rezolva și în felul acesta: de a-mi trimite la intervale scurte știrile voastre, spre a-mi fi cât mai eficiente. Dacă te plictisești totuși cu această solicitare a mea, neținând seama cât ești de ocupat și de plictisit cu propriile tale realizări, te rog să nu-mi iei în nume de rău dacă voi socoti cu aceasta problema închisă.

Din scrisoarea ta puțin ciudată în alte privințe, am înțeles că eu n-aș avea ce căuta în Israel, unde nu este o mișcare filosofică și unde nu există decât un singur filosof en titre, și pe deasupra încă, existențialist. Mă miră că nu s-a format la Ierusalim un nucleu cu toți gânditorii care s-au perindat pe acolo, în ultimii zece ani. Nu s-a format nici un nucleu de psihologi, ceea ce de asemenea este regretabil. S-a pierdut o ocazie unică, lăsându-se probabil ca toată filosofia noastră să se reducă la o filosofie a religiei, pe care să o facă talmudiștii ortodocși, fără îndoială foarte erudiți, dar poate lipsiți de orizontul larg pe care ți-l dă numai filosofia laică - cum este, de pildă, filosofia lui Spinoza. Dar poate că eu nu văd just lucrurile în această privință. În 1932-1934, l-am cunoscut pe filosoful Kurt Ioachim Grau, care în drumul său spre Israel s-a oprit și la noi, m-a vizitat și de atunci n-am mai auzit nimic de el. A scris un excelent manual de logică (după B. Erdmann) și un mai puțin excelent studiu „Über das Schamgefühl”¹⁰⁸. O fi emigrat și el cine știe unde, spre a-și găsi o existență oarecare, anonimă oarecum.

Am putut să înțeleg din scrisoarea ta că nici Mircea n-ar prea avea ce căuta acolo, cu arta lui pianistică. Nu există o Filarmonică la Tel Aviv, un conservator? Dar cu arta lui, el poate concerta oriunde și, în ceea ce îl privește pe el și familia sa, sorții sunt de acum aruncați. Eu însă ca bunic sunt cam la strâmtoare și inima-mi, deși bolnavă, este alături de el și familia sa, este alături de nepoțica

¹⁰⁷ Eu le-am făcut bine prietenilor mei în ziua de azi.

¹⁰⁸ „Despre sentimentul pudorii”.

mea. Ai văzut-o, cred, la noi. Este în clasa a X-a și și-ar termina bacalaureatul în Israel. Știe bine latina și ar voi să se specializeze în această materie.

Am fost vizitat săptămâna trecută de fratele lui O. Rispler. S-a bucurat arătându-i rândurile pe care mi le-ai scris despre Rispler. Eram buni prieteni și cred că Rispler, care l-a preparat pentru Bar-Mizva pe Mani, nu s-a putut plânge de mine în tot timpul profesoratului său de la *Cultura*.

Scrisoarea ta mi-a părut ciudată mai ales din pricina celor ce-mi scrii în privința muncii uriașe pe care trebuie s-o depui pentru a-ți face un drum și ocupa, în activitatea științifică de acolo, locul pe care îl meriți. Dar de ce atâta muncă, deși ai cu prisosință dreptul la recunoașterea activității tale, ceea ce dacă ar fi într-adevăr așa, n-ar mai trebui să te obligi ca să-ți rotunjești salariul cu o activitate gazetărească, ce te epuizează. Știu că ești modest și nici nu ești dintre aceia care obișnuiesc să facă zgomot în jurul numelui lor. Dar zilele acestea, vorbindu-mi-se de câțiva prieteni de modestia mea, căci nici eu n-am bătut toba (atunci când trebuia), despre activitatea mea scriitoricească, mi s-a spus că am greșit, amintindu-mi-se că însuși Dumnezeu are nevoie de clopote: „Le bon dieu lui meme a besoin de clochette”¹⁰⁹, spunea și Lamartine. Eu nu te îndemn ca să-ți strigi pretutindeni meritele, dar acolo unde constați oarecare ingratitude sau indiferență, nu strică să-ți amintești de dictonul francez.

Te mai sfătuiesc să nu te prea întinzi în bibliografia englezească, ca să nu te copleșească. E suficientă cea germană și franceză. Și pentru rest pui problema tu, începând să manifesti în tot ce scrii mai mult prezența ta decât a altora.

Regret moartea lui Chefner. A fost aici un avocat destoinic și un bun coleg.

Termin, rugându-te să nu mă mai lași luni de zile fără un răspuns. Dă-mi mereu câte un semn de viață. Și tu și soția ta. Urându-ți multă sănătate și tot succesul în tot ce întreprinzi, te îmbrățișez cu mult drag și cu adâncă prietenie.

Al tău, I. Brucăr.

13.

29 mai 1959

Dragă doctore Lavi,

Mă grăbesc să-ți comunic ție, în primul rând, că abia astăzi am terminat lucrarea *Contribuții critice la istoria logicii românești*. Lucrarea are 769 de pagini și a fost scrisă în 9 luni, cu începere din septembrie 1958. În lunile iunie, iulie și august tr.[ecut] am lucrat la Academie, strângând material inedit. În total, 12 luni. A fost un efort de care sunt mulțumit, având convingerea că am realizat o operă națională românească de mare anvergură. Nu știu dacă va fi publicată – e, poate, prea vastă. Dar dacă ai vederi largi, vezi că aici este vorba atât de un imens material științific bine ordonat și sistematizat, cât și de punerea în lumină a efortului românesc pe un interval de timp de aproape 250 de ani (cu începere de la Cantemir, până în zilele noastre) – de a se înfripa și realiza într-un domeniu în care gândirea filosofică românească depășește nivelul realizărilor de valoare „locală”. În acest caz, lucrarea mea ar trebui să fie publicată? După mine, ar trebui chiar tradusă.

Fiindcă știu că te interesezi de problemele de filosofie a istoriei și în una din scrisorile mele anterioare ți-am vorbit de studiile lui N. Bagdasar, îți trimit alăturat copia celor câteva pagini pe care i le-am consacrat privitor la acest subiect. Deși lucrarea a fost predată în întregime, lucrez pe manuscrisul meu, la finisarea lui și intenționez ca în cazul nepublicării să depun în orice caz un exemplar la Academie, dar nu în speranța vreunei recompense, care pentru un de-alde mine n-a venit nici până acum.

Mă întreb, pe de altă parte, ce să încep? Ar fi să reiau tema „itinerarului spinozist în istoria filosofiei”. Dar în afară de faptul că la 71 de ani sunt obosit, am impresia că și cu această lucrare terminată se poate întâmpla ce s-a întâmplat și cu *Ethica repetita*, pe care nu am posibilitatea să o traduc. În privința asta, și tu și prietenii mei pe care mi i-am amintit nu mi-ați dat nici o speranță.

¹⁰⁹ „Chiar și Dumnezeu are nevoie de clopoțel”.

Blanka sugerează să-mi scriu memoriile. Eu aş spera să scriu un roman. Am un subiect grozav... Blanka a trebuit să plece din nou la Rm. Vâlcea. Îmi pun și eu întrebarea, ca și Cernisevski, ce este de făcut¹¹⁰? Sau ca și Tolstoi, repetând ce este de făcut? În împrejurările acestea, aş pleca și eu la Rm. Vâlcea, voind să le fiu de ajutor copiilor. Condițiile materiale rele în care trăiește acum familia mea mă împiedică să pot pleca (sper numai pentru moment). Sora mea este și ea într-o stare mizerabilă. Mă gândesc la condiția mea umană. Spinoza îmi e mereu înaintea ochilor. Mare e acea recunoaștere pe care filosoful trebuie să o aibe și să o cultive ca pe un bun de mare preț? Și Nietzsche a spus ceva despre această recunoaștere a filosofului – și știm cum contemporanii săi l-au umilit tocmai la sfârșitul vieții sale.

Nu uita să-mi scrii și să-mi dai semne de viață, comunicându-mi ce faceți tu și soția și copiii tăi, ce proiecte ai, la ce lucrezi. Mă interesează tot ce vine de la tine.

Sărutări de mâini Rozicăi și ție îmbrățișări, cu drag, al tău, I. Brucăr.

Salutări și prietenii lui Willy Marcus.

3 iunie

P.S. Nu ți-am atașat paginile cu filosofia istoriei, nefiind încă scrise la mașină. Cu drag, I. Brucăr.

Material în cadrul temei de cercetare „Elite politice și culturale în România interbelică (2016–2018)”, coordonată de dr. habil. Mihaela Gligor și realizată la Departamentul de Cercetări Socio-Umane al Institutului de Istorie „George Barițiu”, Academia Română Cluj-Napoca. Scrisorile reproduse aici fac parte din Dosarul RM 349, aflat în custodia *The Central Archives for the History of the Jewish People* din Ierusalim și au fost consultate în luna iunie 2017, ca urmare a unei deplasări în cadrul schimbului inter-academic dintre Academia Română și The Israel Academy of Sciences and Humanities.

¹¹⁰ Trimitere la scriitorul rus Nicolai Gavrilovici Cernișevski și la romanul acestuia, *Ce-i de făcut?* (apărut în 1863).